

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ
СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 12.23.669 Диссертациялык Кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 328.3 (575.2) (043)

Нурматов Темирбек Асанович

**ЕВРАЗИЯЛЫК ЭКОНОМИКАЛЫК СОЮЗУНУН КЕЛИШИМИНИН
КАТЫШУУЧУ МАМЛЕКЕТТЕРИНИН МЫЙЗАМЫН
УНИФИКАЦИЯЛОО: ТЕОРИЯ ЖАНА ПРАКТИКА МАСЕЛЕЛЕРИ**

12.00.01- Укуктун жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; Укук жана
мамлекет окууларынын тарыхы

12.00.10 - Эл аралык укук; Европа укугу

юридика илимдеринин доктору
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2024

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин Казы Дикамбаев атындагы Дипломатиялык академиясынын «Эл аралык мамилелер жана укук» кафедрасында аткарылган.

Илимий

консультант:

Расмий

оппоненттери:

Муратбекова Салтанат Муратбековна,

юридика илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Юридикалык институтунун Конституциялык жана муниципалдык укук кафедрасынын доценти

Ботоева Чынара Кычийевна,

юридика илимдеринин доктору, Ж.Абдрахманов атындагы Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик башкаруу академиясынын «Юриспруденция жана философия» кафедрасынын доценти

Адамбекова Айлен Доктурбековна,

юридика илимдеринин доктору, профессор, милициянын полковниги, Э.А. Алиева атындагы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясынын илимий иштерди уюштуруу бөлүмүнүн башчысы

**Жетектөөчү
уюм:**

Алтай мамлекеттик университетинин Юридикалык институтунун мамлекет жана укук теориясы жана тарыхы кафедрасы (дареги: 656049, Алтай мамлекеттик университети, Россия Федерациясы, Барнаул шаары, Ленин проспектиси, 61)

Диссертация коргоо 2024-жылдын 17 январында саат 14.00дө Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д 12.23.669 Диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев көч., 132. Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/122-3zo-lwo-cjw>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720044, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Ч.Айтматов пр., 66) жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720065, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев көч., 44) китепканаларынан, ошондой эле, диссертациялык кеңештин: https://vak.kg/d_12_23_669/117281/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «____» декабрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин кандидаты

Сагыналиева В.Ж.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Мыйзамдарды унификациялоо маселелери Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласында жазылган жоболордун негизи болуп саналат, анда «укуктун үстөмдүгүн, адилеттүүлүктү жана тең укуктуулукту камсыз кылуу максатында» деп көрсөтүлгөн [*О Конституции Кыргызской Республики [Текст]: закон Кырг. Респ. от 5 мая 2021 года № 59 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru>. – Загл. с экрана*].

Мыйзамдарды унификациялоону изилдөө мамлекеттердин укуктук системаларын бирдиктүү укуктук нормалардын негизинде бириктирүүнүн натыйжалуу механизмдерин иштеп чыгууга мүмкүндүк берет, бул эл аралык да, ички да укуктун динамикалуу өнүгүп жаткан бөлүгүн укуктук жөнгө салууга көмөктөшөт. Ошентип, маалыматты берүүнүн заманбап каражаттарын өнүктүрүү аркылуу адамзаттын көпчүлүк бөлүгүн коомдук-саясий, финансылык, экономикалык жана башка байланыштардын бирдиктүү системасына тартуу ар кандай мыйзамдардын өз ара таасирин тийгизет [*Борубашов, Б. И. Международное право [Текст]: общая часть: учебник. 2-е изд. перераб. и доп. / Б. И. Борубашов. - Б.: Изд-во КРСУ, 2018. - С. 232*].

Кыргыз Республикасынын Президенти С.Н. Жапаров Евразиялык экономикалык биримдигиндеги (мындан ары – ЕАЭБ, Биримдик) Кыргызстан үчүн башкы артыкчылык Евразиялык экономикалык комиссиясынын (мындан ары - ЕЭК, Комиссия) жана Евразия экономикалык бирлигинин сотунун (мындан ары - ЕАЭБ соту, Сот) ролун күчөтүү болгонун белгиледи. Бул, институттарга катышуучу мамлекеттердин ортосундагы талаш-тартыштарды жана пикир келишпестиктерди кароо боюнча зарыл ыйгарым укуктарды берүү заман талабы болуп жатат [*Евразия мейкиндигиндеги байланыштар бекемделет // Эркин Тоо. - 2023-ж. - 26-майы. - № 42 (3491). - С. 2*]. Мындай учурларда ыкчам чараларды көрүү үчүн Евразия экономикалык биримдигинин катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын ар тараптан тереңдетүү жана унификациялоону кеңейтүү талап кылынат.

Элдер жана мамлекеттер дайыма бири-биринен мамлекеттик түзүлүш, коомду башкаруу, укуктук жөнгө салуу, экономикалык өнүгүү жана башка маселелер боюнча тажрыйба алышат. Бул мамлекеттердин укук ченемдерин жакындаштыруунун маңызы. Кыргыз Республикасы эгемендүү жана көз карандысыз мамлекет катары өзүнүн 30-жылдык өнүгүүсүнүн жыйынтыгын чыгарып жаткан учурда мамлекеттик жана коомдук курулуштун тарыхынын жана өнүгүшүнүн аралык жыйынтыктарын чыгаруу зарыл болуп турат. Укуктук чөйрөдө мамлекет тарабынан бир нече конституциялык-укуктук реформалар жүргүзүлгөн [*Рахимбаев, Э. Н. Конституционно-правовые основы и генезис системы народовластия в Кыргызской Республике [Текст]: дис. ... док-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02 / Э. Н. Рахимбаев. - Бишкек, 2011. - С. 3*].

2018-2040 – жылдарга карата Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы азыркы замандын чакырыктарын эске алуу менен Кыргызстандын мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча бөлүм каралган. Алсак, ирээтке келтирилген

ченемдик-укуктук база мамлекеттин жана бүтүндөй коомдун ийгиликтүү өнүгүшүнүн маанилүү өбөлгөлөрүнүн бири болуп саналат. Ошондой эле, Кыргызстан негизги транспорттук-коммуникациялык жолдордон алыстыгына байланыштуу, ЕАЭБ алкагында соода-экономикалык өнүгүүнүн жаңы шарттарына ыңгайлашуу жана ишке ашырууга тийиш экени белгиленет. Кыргызстандын мыйзамдарын унификациялоо жана экономикасын ЕАЭБге интеграциялоо боюнча бардык деңгээлдерде максаттуу иш жүргүзүлүшү кереги белгиленген [*Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 гг. [Текст]: утв. Указом Президента КР от 31 октября 2018 г. №221 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.president.kg/sys/media/download/52135. – Загл. с экрана*].

Тышкы саясат концепциясында Кыргыз Республикасы социалдык багыттагы рынок экономикасы бар укуктук мамлекетти туруктуу өнүктүрүүгө жана курууга, эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерин жана ченемдерин урматтоого жана тең укуктуу кызматташууга умтулат [*Концепция внешней политики Кыргызской Республики [Текст]: утв. Указом Президента КР от 11 марта 2019 г. № 37 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430045?cl=ru-ru>. – Загл. с экрана*].

Кыргыз Республикасынын 2026-жылга чейин өнүктүрүүнүн Улуттук программасына ылайык Кыргыз Республикасы регионалдык жана глобалдык дүйнөнүн бир бөлүгү болуп калат жана эл аралык коомчулукка интеграциялоо жолу менен баратат. Алсак, орто мөөнөттүү келечекте ЕАЭБге катышуу соода-экономикалык, финансылык, энергетикалык, транспорттук, айыл чарба, миграциялык жана башка чөйрөлөрдөгү мыйзамдарды акырындык менен унификациялоону болжолдойт [*О Национальной программе развития Кыргызской Республики до 2026 года [Текст]: утв. указом Президента Кырг. Респ. от 12 октября 2021 года № 435 [Электронный ресурс]. – Режим доступа*].

Кыргыз Республикасы ошондой эле мыйзамдарды унификациялоону өнүктүрүүгө өз салымын кошууда, мисалы, Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги (КМШ) уюмуна катышкан мамлекеттердин парламенттер аралык Ассамблеясы тарабынан мыйзам чыгаруу ишинин тажрыйбасы топтолгонуна жараша анын документтерин КМШнын чегинен тышкары эл аралык укукта пайдалануунун прецеденттери пайда болууда. КМШга катышкан мамлекеттердеги демократиялык шайлоолордун, шайлоо укуктарынын жана эркиндиктеринин стандарттары жөнүндө Конвенция иштелип чыккан. Аталган документте «укуктуу унификациялоо аны өнүктүрүүнүн зарыл жана мыйзам ченемдүү процесси болуп саналат. Ал тутумдуулук жана органикалуулук укук касиетин камсыз кылууга мүмкүндүк берет, конкреттүү турмуштук кырдаалдарды чечүүдө укуктук ченемдерди колдонууну жөнөкөйлөтөт, бирок азыркы учурда юридикалык илимде укуктуу унификациялоо процессин бир түрдүү түшүнүү жок, анын формалары, жана ыкмалары жетиштүү изилдене элек» деп белгиленген [*О ратификации Конвенции о стандартах демократических выборов, избирательных прав и свобод в государствах-участниках Содружества Независимых Государств, подписанной 7 октября 2002 года в городе Кишинев*

[Текст]: закон Кьрг. Респ. от 1 августа 2003 года № 185 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17311?cl=ru-ru> – Загл. с экрана].

Постсоветтик мейкиндикте интеграциялык бирикмелердин алкагында мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоо ар тараптуу изилдөөнү талап кылат. Айрыкча, өткөөл мамлекеттин укуктук системасын түзүүнүн мындан аркы процесси жүрүп жаткан шарттарда.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп ички жана эл аралык деңгээлдеги мыйзамдарды унификациялоо жаатындагы коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укук ченемдери саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети мыйзамдарды унификациялоонун теориялык-укуктук негиздери жана ЕАЭБ жөнүндө Келишимге мүчө мамлекеттердин улуттук мыйзамдар менен эл аралык укук нормаларынын жакындашуусуна байланыштуу практикалык ишмердүүлүгү болуп саналат.

Изилдөөнүн методологиялык негизин системалык жана структуралык-функционалдык ыкмалар, формалдуу логикалык методдор сыяктуу жалпы илимий изилдөө ыкмалары түзөт. Бул маселени изилдөө үчүн кошумча методологиялык курал катары институционалдык жана инструменталдык ыкмалар айкалыштырылган. ЕАЭБ жөнүндө келишимге мүчө-мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоонун жалпы теориялык маселесин изилдөө максатында тарыхый, ретроспективдүү жана салыштырмалуу укуктук талдоо жүргүзүлгөн.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Изилдөө демилгелүү болуп саналат жана мамлекеттик, эл аралык жана коомдук маанидеги негизги стратегиялык документтер менен байланышкан, мисалы, 2018-2040 – жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы, 2026 – жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук программасы, Кыргыз Республикасынын тышкы саясатынын Концепциясы жана 2025-жылга чейин Евразиялык экономикалык интеграцияны өнүктүрүүнүн стратегиясы [О Стратегических направлениях развития евразийской экономической интеграции до 2025 года [Текст]: решение ВЕАЭС от 11 декабря 2020 г. № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01228321/err_12012021_12 – Загл. с экрана].

Изилдөөнүн жүрүшүндө укук теориясы, эл аралык укук жана башка илимдер чөйрөсүндө илимпоздордун кеңири чагылдырган көптөгөн классикалык жана заманбап эмгектердин анализи жүргүзүлдү. Мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоонун теориялык-укуктук маселелери биздин мамлекеттин тышкы саясатындагы биринчи жолу ата мекендик юридикалык илимде изилденип жаткан жаңы артыкчылыктарга байланыштуу мамлекеттер аралык интеграциялык бирикмелердин ишмердүүлүгүнө катышуусунун алкагында мамлекеттердин мыйзамдарын өркүндөтүү маселелерин биринчи планга чыгарат. Бул жагдай жана тезистин изилдөө темасын тандоо менен шартталган.

Изилдөөнүн максаты ЕАЭБ жөнүндө келишимге мүчө-мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоону, анын ичинде ЕАЭБтин ишмердүүлүгүнө Кыргыз Республикасынын катышуусун жалпы теориялык жана комплекстүү изилдөө, теориялык, методологиялык, мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча ченемдик-укуктук жана практикалык сунуштар.

Аталган максат төмөнкү теориялык жана прикладдык маселелердин коюлушун жана чечилишин шарттады:

1) мыйзамдарды укуктук категория катары унификациялоого талдоо жүргүзүү;

2) ички мамлекеттик жана эл аралык укуктун контекстинде мыйзамдарды унификациялоону иликтөө;

3) мамлекеттердин мыйзамдарын юридикалык илимде тарыхый-укуктук жана логикалык категория катары унификациялоону изилдөө;

4) эл аралык интеграциялык бирикмелерде мыйзамдардын унификациясын изилдөөдө салыштырма-укуктук анализди колдонуу;

5) Евразия экономикалык бирлигинин укугунун жана ЕАЭБ жөнүндө Келишимге катышкан мамлекеттердин улуттук укугунун катышын талдоо;

6) ЕАЭБ келишимине катышкан мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоого талдоо жүргүзүү, аны өркүндөтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу;

7) ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын бир түргө келтирүүдө ЕАЭБ Сотунун тажрыйбасын иликтөө, ЕАЭБ Сотунун ыйгарым укуктарын кеңейтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;

8) ЕАЭБ Бажы кодексин кабыл алууну жаңы этап катары талдоо, ЕАЭБ алкагында мыйзамдарды унификациялоону кеңейтүү боюнча сунуштамаларды берүү;

9) цифровизация шарттарында ЕАЭБдин катышуучу-мамлекеттеринде мыйзамдардын унификациясын иликтөө жана анын структуралык өнүгүүсү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу;

10) Европа Бирлигинин жана Евразия экономикалык бирлигинин мыйзамдарын унификациялоого салыштырмалуу талдоо жүргүзүү, ЕАЭБди эл аралык аймактык уюм катары өркүндөтүү боюнча сунуштар;

11) Евразия экономикалык бирлигине катышуусунун алкагында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын унификациясын иликтөө, мамлекеттин улуттук кызыкчылыктарын эске алуу менен ЕАЭБ жөнүндө келишимди толуктоо боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу;

12) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоону өнүктүрүүдө Евразия экономикалык бирлигинин Келишиминин ролун жана маанисин аныктоо, ЕАЭБ органдарынын чечимдерин кабыл алууда жана аткарууда биримдикти бекемдөө үчүн ЕАЭБ жөнүндө Келишимди күчөтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу;

13) Евразия экономикалык бирлигинин Келишимине Кыргыз Республикасынын катышуусунун перспективаларын иликтөө, ааламдашуу

шарттарында интеграциялык процесстерди өнүктүрүүнүн илимий негизделген ыкмасы боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Диссертация Кыргыз Республикасынын юридикалык илиминдеги биринчи ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоонун комплекстүү укуктук изилдөөсүн билдирет.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде теориялык жоболор жана практикалык сунуштар иштелип чыккан, алар жалпысынан укуктук жана коомдук мааниге ээ болгон илимий жетишкендик катары квалификацияланат.

Биринчи жолу жаңы интеграциялык бирикменин – ЕАЭБдин ишмердүүлүгүнө катышуусунун алкагында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоо каралды. Жаңылыктын элементтери автор тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде түзүлгөн бир катар теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды алып жүрөт.

Бул изилдөөдө чыгарылган тыянактар практикалык сунуштарда келтирилген, алар интеграциялык бирикмеге – ЕАЭБге катышуу контекстинде Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын өркүндөтүүгө багытталган, ЕАЭБ жөнүндө келишимге, ЕАЭБ сотунун Статутуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча автордук долбоорлор, «ЕАЭБ укугу» окуу дисциплинасынын жумушчу программасынын долбоору сунушталган.

Диссертациянын практикалык мааниси. Диссертацияда камтылган жоболор, тыянактар жана сунуштар: башка мамлекеттердин эл аралык тажрыйбасын эске алуу менен Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоо процессинде; ошондой эле мыйзам чыгаруу ишинде жана эл аралык-укуктук мамилелерде мыйзамдарды унификациялоо маселеси менен түздөн-түз иштеген мамлекеттик ишмерлердин, мамлекеттик органдардын жана алардын кызмат адамдарынын илимий-изилдөө, укук жаратуу, укук колдонуу жана башка практикалык иштеринде колдонулушу мүмкүн. Бул контекстте автордун колдонуудагы мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштары актуалдуулукка ээ. Изилдөөнүн жыйынтыгы, ошондой эле окуу куралдарын, дарстар, семинарлар жана практикалык иш-чараларды, практикалык милдеттерди иштеп чыгуу даярдоодо сунуштарды, корутундуларды жана автор тарабынан жалпыланган иш жүзүндөгү материалдарды пайдалануу мүмкүнчүлүгү менен аныкталат. Атап айтканда, «ЕАЭБ укугу» окуу курсу ушундай болуп саналат. Алынган натыйжаларды Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин Казы Дикамбаев атындагы Дипломатиялык академиясында колдонуу жөнүндө актысы бар.

Коргоого чыгарылган жоболор:

1. Мамлекеттик мыйзамдарды теориялык жактан унификациялоо мамлекеттердин пайда болушу жана өнүгүшү жана анын мыйзамдык базасынын калыптанышы менен ишке ашат деп айтылат. Мыйзамдарды унификациялоону изилдөөдө бирдиктүү мамилелерди иштеп чыгуу жана мамлекеттердин мыйзам чыгаруу процессинде аны практикалык колдонуу боюнча иштерди жүргүзүү зарыл. Ошентип, Евразия экономикалык биримдиги жөнүндө келишимге ылайык “мыйзамдарды унификациялоо” термини биринчи жолу илимий-практикалык

жүгүртүүгө киргизилди. «Мыйзамдарды унификациялоо» түшүнүгүнө автордун аныктамасы сунушталган. *Ошентип, мыйзамдарды унификациялоо – интеграциялык бирикмелерге мүчө мамлекеттердин өз ара кызыкчылык чөйрөсүндө улуттук мыйзамдарды жакындатуу боюнча кабыл алынган эл аралык келишимдердин алкагында укуктук жөнгө салуунун биргелешип иштелип чыккан принциптеринин жана механизмдеринин негизинде иш-аракети.* Мыйзамдарды системалаштыруу, инкорпорациялоо, консолидациялоо, кодификациялоо, шайкеш келтирүү, модернизациялоо, ишке ашыруу, трансформациялоо, ошондой эле мыйзамдарды унификациялоо менен укуктун конвергенциясы сыяктуу укуктук категориялардын ортосундагы өз ара байланыш тастыкталган.

2. Мамлекет ичиндеги жана эл аралык укуктагы укукту унификациялоо ар кандай деңгээлдеги (эки тараптуу жана көп тараптуу) кызыкдар тараптар тарабынан ишке ашырылуучу эл аралык келишимдерди кабыл алуу аркылуу ишке ашаары негиздүү. Ааламдашуу процесстери эл аралык мамилелердин катышуучуларын, эгерде алар өнүгүү үчүн жагымдуу шарттарды түзбөсө, укуктук ченемдерди жакындаштыруу боюнча ишти активдүү жүргүзүүгө түртөт. Мамлекеттердин мамлекет ичиндеги укугу жарым-жартылай эл аралык-укуктук макулдашуулардын уландысы болуп калды, анткени бул макулдашууларга катышуунун алкагында мамлекеттер кабыл алган милдеттенмелер алардын аткарылышын болжолдойт. Ушуга байланыштуу, мамлекеттердин тармактык мыйзамдарын мазмуну боюнча гана эмес, интеграциялык бирикмелердин алкагында кабыл алынган стандарттар боюнча да жакындаштыруу боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

3. Мыйзамдарды унификациялоону изилдөөдө тарыхый-логикалык ыкма маанилүү ыкмалардын бири болуп саналат, анткени Кыргыз Республикасы тарыхый планда ЕАЭБге катышкан мамлекеттер менен бирге бир мамлекеттин - СССРдин курамында болгон. Кыргыз коомунун укуктук системасы акыркы 150 жыл ичинде алгач Россия империясы, андан ары Советтер Союзу тарабынан кабыл алынган роман-герман укуктук системасынын алкагында калыптанууда. Мамлекеттик жана укуктук курулуштун топтолгон практикалык тажрыйбасы заманбап шарттарда мамлекеттин жана укуктун андан ары өнүгүшүнүн негизи болуп саналат. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге катышуу контекстинде мыйзамдарды унификациялоонун логикалык ырааттуулугу мамлекеттин жана коомдун ички мамлекеттик жана эл аралык деңгээлдерде өз ара аракеттенүүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүүдөгү муктаждыктары болуп саналат.

4. Эл аралык укуктук ченемдерди колдонууда салыштырмалуу укуктук ыкма ар кандай укуктук тутумдарды (мыйзамдар, укуктук методдор, укуктук практика ж.б.) салыштырары аныкталды. Бул ыкма эл аралык интеграциялык бирикмелердин алкагында тыгыз интеграция шарттарында кеңири колдонулат. Салыштырмалуу-укуктук ыкмасы окшош укуктук процесстердин өзгөчөлүктөрүн аныктоого, мамлекеттердин мыйзамдарын өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет жана укуктук институттардын жана түшүнүк аппаратынын классификациясын, ошондой эле өз ара аракеттенүүнүн окшош чөйрөлөрүндө мыйзамдарды иштеп

чыгууну болжолдойт. Ошентип, Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин укуктук тутуму мыйзамдарды унификациялоо процессинде башка мамлекеттердин жана интеграциялык бирикмелердин (англо-саксон, мусулман ж.б.) укуктук системаларынын тажрыйбасын колдонот.

5. ЕАЭБ жөнүндө келишимдин алкагында мүчө мамлекеттердин мыйзамдарын жакындаштыруу ар кандай чөйрөлөрдө укуктук жөнгө салуунун окшош шарттарын белгилөөгө багытталган мыйзамдарды унификациялоо тиешелүү эл аралык келишимдер менен аныктала тургандыгын көрсөтөт. Эл аралык бирикмелерге катышкан мамлекеттердин тыгыз өз ара аракеттенүү шарттарында ийкемдүүлүк принциби интеграциянын алдыңкы планына чыгат, ал эл аралык коомдук укуктун негиз салуучу ченемдери (мамлекеттердин кызматташтык принциби, суверендүү теңчилик принциби, мамлекеттердин ички иштерине кийлигишүүгө жол бербөө принциби ж.б.) жана эл аралык экономикалык укуктун тармактык ченемдери-принциптери (көбүрөөк жагымдуулук принциби, басмырлабоо принциби жана улуттук режим принциби) менен өз ара аракеттенет.

6. ЕАЭБ укук булактарынын иерархиясында, аларды чечмелөө жана колдонуу процессинде укук булактарынын орду жана ролу аныкталган. Укуктук жөнгө салууну унификациялоо ыкмалардын бири болуп саналат жана ЕАЭБ жөнүндө келишимде мыйзамдарды унификациялоонун негизги концепциялары аныкталган. Эл аралык-келишимдик базаны жана интеграциялык бирикмелердин алкагында кабыл алынуучу эл аралык милдеттенмелерди акырындык менен өстүрүү ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин өз алдынчалыгы маселесин көтөрөт. ЕАЭБге мүчө мамлекеттерде укуктук жөнгө салуу режимдерде укуктук айырмачылыктарга ээ жана ал укуктук ченемдерде, актыларда жана институттарда чагылдырылат, алар укуктук жөнгө салуунун максаттары, мүнөзү жана ыкмалары боюнча айырмаланат. ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин тармактык мыйзамдарын унификациялоо маселелери келип чыгары белгиленген.

7. ЕАЭБ Соту тиешелүү ыйгарым укуктарга ээ болуу менен ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин ортосундагы талаш-тартыштарды чечүү боюнча институционалдык орган болуп саналат жана тараптардын пикир келишпестиктерин ЕАЭБ Сотунун Статутунун негизинде жөнгө салуу үчүн жаңы механизмдерди колдонот деп негизделген. ЕАЭБ Сотунун ЕАЭБ Келишиминин негизинде чечим кабыл алуу үчүн ЕАЭБ укугун өнүктүрүү жана анын ыйгарым укуктарын кеңейтүү жагындагы позициясын күчөтүү үчүн ченемдер сунушталган жана ал ЕАЭБ Сотуна ЕАЭБ жөнүндө Келишимди жана ЕАЭБ алкагында кабыл алынган эл аралык келишимдерди сактоону камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

8. ЕАЭБ Бажы кодекси мамлекеттер аралык мүнөздөгү биринчи унификацияланган документтердин бири болуп саналат, ал анын жолунда пайда болгон чакырыктарды эске алуу менен аны андан ары өркүндөтүү предметине терең укуктук талдоону талап кылат. ЕАЭБ Бажы кодекси ЕАЭБде бажылык жөнгө салуунун булагы болуп калат, ал көп баскычтуу структурадан: эл аралык укуктук актылардан, мамлекеттер аралык мүнөздөгү актылардан жана улуттук ченемдик актылардан турат. ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин бажы органдарынын

ортосундагы өз ара административдик жардам жана административдик кызматташтык - бул өзүнчө изилдөөнү талап кылган бирдей категориялар. ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин бажы мыйзамдарын өркүндөтүү үчүн жакынкы келечекке эсептелген жана Евразиялык экономикалык интеграцияны өнүктүрүүгө багытталган концептуалдык мүнөздөгү документтер иштелип чыгууда.

9. ЕАЭБ катышуучу мамлекеттериндеги интеграциялык процесстер санариптик күн тартипти жүзөгө ашыруу менен коштолгону аныкталган жана алар санариптик трансформация чөйрөсүндөгү глобалдык кыймылдар менен байланышкан. ЕАЭБ катышуучу мамлекеттеринде санариптештирүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат бири-биринен айырмаланары жана аны ишке ашыруунун ар кандай ыкмаларына ээ экендиги аныкталган жана ЕАЭБ катышуучу мамлекеттерин интеграциялоо жана санариптик трансформацияны жүзөгө ашыруу үчүн унификацияланган мыйзамдарды жана ченемдик укуктук базаны түзүүнү талап кылат. Комиссиянын курамына ЕЭКтин санариптик өнүгүү боюнча министринин Коллегиясынын жаңы мүчөсүн киргизүү сунушталды.

10. Европа Бирлиги менен Евразия экономикалык бирлигинин ортосундагы өз ара аракеттенүү уюмдардын ортосунда түздөн-түз өз ара аракеттенүү гана эмес, ошондой эле алардын коңшулаштыгы менен байланышкан атаандаштык да болуп калбастан, алардын ортосундагы идеологиялык байланыштар да ушундан улам, ЕАЭБге катышкан мамлекеттер интеграциялык механизмдердин иши боюнча диалогду кеңейтүү үчүн аны менен байланыш түзүүгө умтулушат. ЕБ жана ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоонун салыштырма талдоосу эки интеграциялык бирикменин өнүгүүсүнүн ар кандай деңгээлин көрсөтүп турат. ЕБ өлкөлөрүндө пайда болгон жана иштеп жаткан идеялар жана мамилелер универсалдуу болуп саналат жана анын калыптануу жолунда жаңы бирикме катары ЕАЭБ үчүн чоң мааниге ээ. ЕАЭБ менен ЕБтин ортосундагы соода-экономикалык макулдашууларга кол коюунун жана кеңейтүүнүн өз ара пайдасы айдан ачык, бирок азыркы кырдаал глобалдык жана регионалдык планда перспективалуу пландарды кийинкиге калтыруу менен өзүнүн өзгөртүүлөрүн киргизүүдө. ЕБде мыйзамдарды унификациялоо ЕБге мүчө мамлекеттердин улуттук мыйзамдары ЕБ укугуна баш ийген шарттарда ишке ашаары аныкталган жана бул практика ЕАЭБ укугунда да жайылтылышы керек.

11. Мамлекеттин жана укуктун заманбап өнүгүүсү мамлекеттер аралык бирикмелерге катышуу менен эгемендүү мамлекеттер өздөрүнүн ички жана тышкы саясатын жүргүзүүдө өз алдынчалуулук маселелерине туш болоорун көрсөтүп турганы аныкталган. ЕАЭБге жаңы катышуучунун кошулуу практикасынын негизинде мыйзамдарды алгачкы унификациялоо тажрыйбасы каралды. Интеграциялык ченемдердин Кыргыз Республикасынын мыйзамдар системасына таасири белгиленет, ал мыйзамдарды унификациялоо формасында көрүнөт. ЕАЭБ жөнүндө Келишимге толуктоо сунушталган, ал эмгек мигранттары жана алардын үй-бүлөлөрү үчүн алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо зарыл шарттарды түзүүгө өбөлгө болмокчу. Кыргыз Республикасы ЕАЭБдин ишине катышуу менен көп тараптуу

жана эки тараптуу негизде интеграциялык бирикменин алкагында өз ара иштешүүнүн потенциалын өстүрүү боюнча тажрыйба ала тургандыгы аныкталган, мамлекеттик органдар (министрликтер жана ведомстволор) кабыл алынып жаткан ченемдик укуктук документтерди гана эмес, ошондой эле өз ишин ЕАЭБдин катышуучу мамлекеттеринин ушул сыяктуу органдары менен синхрондоштуруу боюнча практикалык иштерди жүргүзүшөт.

12. ЕАЭБ жөнүндө Келишим эл аралык тажрыйбада жаңы көрүнүш болуп саналат жана катышуучу мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоо үчүн негиз болуп кызмат кылаары аныкталган. Алсак, ЕАЭБдин эл аралык-укуктук моделин бекемдөө жогорку натыйжалуу институционалдык системанын болушун жана иштешин талап кылат. ЕАЭБ жөнүндө Келишим Кыргыз Республикасы үчүн бул жаңы көрүнүш, ал түздөн - түз Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын бир бөлүгүнө айланууда, ошондой эле аны унификациялоо боюнча мамлекеттик ички ченемдерди иштеп чыгуу жүргүзүлүүдө жана ЕАЭБ жөнүндө Келишим жаңы укуктук категорияны – «ЕАЭБ укугу» түзүү үчүн шарттарды түзө баштады, ал ЕАЭБдин бардык катышуучу мамлекеттери үчүн мыйзамдарды унификациялоо платформасы катары чыгат. Биримдиктин органдары тарабынан чечимдерди кабыл алууда натыйжалуулукту жана биримдикти бекемдөө зарылдыгы пайда болгон шарттарда ЕАЭБ Сотунун ыйгарым укуктарын кеңейтүү боюнча ЕАЭБ жөнүндө Келишимдерге толуктоолорду киргизүү сунушталат жана ал өнүгүүгө өбөлгө түзөт.

13. Кыргыз Республикасы ЕАЭБге кирген учурдан тартып интеграциялык бирикменин талаптарына ылайык мамлекеттин мыйзамдарын унификациялоо боюнча иштер жүргүзүлүп жаткандыгы жүйөлүү. Эл аралык бирикмелердин өз ара пайдалуу кызматташтык, тең укуктуулук, ошондой эле тараптардын улуттук кызыкчылыктарын эске алуу сыяктуу иштөө принциптери ЕАЭБ жөнүндө Келишимдин негизин түздү. Кыргыз Республикасы интеграциялык процесстерге өзгөчө маани берет, ал мамлекеттин жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө жаңылыктарды киргизүүгө өбөлгө түзөт жана мамлекеттин мыйзамдарын дайыма өркүндөтүүнү талап кылат. Көз карандысыз илимий-изилдөө борборлорун түзүү сунушталды, алар божомолдорду жана аналитикалык документтерди, мыйзамдарды унификациялоо үчүн ченемдик-укуктук документтердин долбоорлорун, ошондой эле, Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктарын ЕАЭБ органдарынын деңгээлинде илгерилетүү боюнча аракеттерди иштеп чыгат.

Издөнүүчүнүн кошкон жеке салымы. Автор тарабынан диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору, алар анын жаңылыгын жана практикалык маанисин түзөт. Диссертант ЕАЭБдин ишмердүүлүгүнө катышуу шарттарында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоо проблемасына байланыштуу доктриналык жана ченемдик булактарга өз алдынча талдоо жана изилдөө жүргүзгөн, юридикалык илимде теориялык жана методологиялык ыкмалар жалпыланган. Интеграциялык бирикмелердин ишмердүүлүгүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын, анын мыйзам ченемдүүлүктөрүн унификациялоо боюнча теориялык жоболор биринчи жолу иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары окуу китептерин жана окуу куралдарын жазууда, окулуучу дисциплиналар боюнча материалдарды даярдоодо окуу процессинде колдонулду, магистранттар үчүн «ЕАЭБ укугу» темасы боюнча атайын курс киргизилди. Изилдөөнүн негизги теориялык тыянактары автордун жарыяланган эмгектеринде баяндалган. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары автор тарабынан бир катар эл аралык, ЖОЖдор аралык илимий жана илимий-практикалык конференцияларда билдирилген.

Диссертациянын жыйынтыктарын чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар илимий макалаларда, монографияларда, окуу китептеринде (автордук жамааттардын курамында), окуу жана окуу-методикалык колдонмолордо чагылдырылган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, он үч параграфты камтыган беш баптан, корутундудан, практикалык сунуштардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу негизделет, диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы келтирилет, диссертациялык изилдөөнүн максаты жана милдеттери, анын илимий жаңылыгы жана изилдөөнүн практикалык мааниси ачылат, коргоого алып чыгуучу негизги жоболор түзүлөт, изденүүчүнүн жеке салымы баяндалат, алынган натыйжалардын апробациясы жана алардын басылмаларда толук чагылдырылышы, ошондой эле диссертациянын структурасы жана көлөмү көрсөтүлөт.

Биринчи бап «Мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоо боюнча теориялык изилдөөлөр» эки параграфтан турат. Биринчи баптын биринчи параграфы мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоону укуктук категория катары карайт.

Эл аралык укуктук жана эл аралык экономикалык мамилелердин активдешүүсү мамлекеттерди өз мыйзамдарын эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүүгө түртүп жатат. Мунун баары эл аралык-укуктук мамилелердин системасына гармониялуу кирүү үчүн жасалат.

Мыйзамдарды унификациялоо маселелери изилдөөчүлөр тарабынан мамлекеттин жана укуктун өнүгүшүнүн ар кандай баскычтарында изилденген. Мыйзамдарды унификациялоо маселелерин изилдөөнү тереңдетүү эл аралык келишимдик ченемдердин негизинде эл аралык интеграциялык бирикмелердин пайда болушу менен активдешти. Мамлекет ичиндеги жана эл аралык укуктагы мыйзамдарды унификациялоонун тигил же бул аспектилерине багытталган теориялык иштеп чыгуулар изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде бар.

Мамлекеттердин мыйзамдарын жана укук колдонуу практикасын өркүндөтүүнүн жүрүшүндө анын багыттарын аныктоо боюнча кыйынчылыктар пайда болууда. Ошентип, аны системалаштыруу жана унификациялоо боюнча мыйзамдын жана мыйзамдардын генезиси бул биздин оюбузча, ченемдик-укуктук

базанын, кагылышуулардын жана кайталоонун санынын көбөйүшү менен байланышкан мыйзам ченемдүү процесс.

А.Б. Баетов укуктук системалар глобализациянын жана укуктун өнүгүүсүнүн (жана укуктук интеграциянын тиешелүү процесстеринин) туруктуу үстөмдүгүндө тургандыгын белгилейт, бул системанын мазмунун жана түзүмүн активдүү өзгөртүүгө алып келет [Баетов, А. Б. *Правовая интеграция: международно-правовые аспекты [Текст]: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А. Б. Баетов. – Бишкек, 2012. -С. 7].*

Профессор Б. Т. Токтобаевдин илимий көз караштары абдан маанилүү, ал мамлекеттер аралык интеграция функциясын ишке ашыруу адам укуктарынын жана эркиндиктеринин кепилдигине, мамлекет ичиндеги жана эл аралык-укуктук системаларды шайкеш келтирүүгө, мамлекеттер аралык кызматташтыктын көп түрдүүлүгүнө, мамлекет менен жарандык коомдун өз ара аракеттенүүсүнө негизделген натыйжалуу укуктук саясат менен камсыздалышы керек деп белгилейт; эл аралык аренада Кыргыз Республикасынын позитивдүү образын калыптандыруу, илимий негиздүүлүк, укуктук маданияттын жогорку деңгээли, укуктук аң-сезим жана кесипкөйлүк, мамлекеттер аралык интеграция функциясын ишке ашыруучу мамлекет механизминин бардык звенолорунун туруктуу жана системалуу иши [Токтобаев, Б. Т. *Теоретико-правовые проблемы межгосударственной интеграции Кыргызской Республики и Китайской Народной Республик [Текст]: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Б. Т. Токтобаев. – Бишкек, 2017. - С. 17].*

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын жалпы өнүгүү тенденциясына жараша көпчүлүк окумуштуулар аны мамлекеттик ишмердүүлүктүн бардык багыттары боюнча жаңылоону сунуштап жатышат. Мисалы, Ч.К. Ботоева «Кыргыз Республикасынын Ички иштер органдары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын жаңы мыйзамын кабыл алуу жолу менен ички иштер органдары жөнүндө мыйзамдарды өркүндөтүүнү сунуштайт [Ботоева, Ч. К. *Роль органов внутренних дел Кыргызской Республики в реализации функций государства [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ч. К. Ботоева - Бишкек, 2016, с. 8].*

КМШ жана ЕАЭБ мамлекеттеринин юридикалык илиминде акыркы мезгилде укуктун укуктук кубулуш жана укуктук категория катары унификациясын изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулууда. Айрым окумуштуулар бул илимий көйгөйгө ар кандай көз караш менен кайрылышкан.

Белгилей кетүүчү нерсе, «мыйзамдарды унификациялоо» термини жалпыга таанылган термин эмес. Ошондой эле мыйзамдарды унификациялоо процессинин маңызын түшүнүүгө карата пикир келишпестиктер да бар.

Д.И. Парфенованын айтымында, юридикалык адабиятта «мыйзамдарды бириктирүү» түшүнүгүнө альтернатива катары «мыйзамдарды интеграциялоо» түшүнүгү колдонулат. Мындан тышкары, мыйзамдарды системалаштыруу, инкорпорациялоо, консолидациялоо, кодификациялоо, шайкеш келтирүү, модернизациялоо, имплементациялоо жана трансформациялоо сыяктуу категориялар кээде «мыйзамдарды унификациялоо» түшүнүгүнө өтө жакын

мааниге ээ [Парфенов, Д. И. Договоры агентского типа (опыт унификации) [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. И. Парфенов. – Волгоград, 2006, с. 9]. Мыйзамдын унификациясын комплекстүү изилдөөдө укуктун конвергенциясы (юридикалык конвергенция) терминин колдонбостон болбойт. Бул терминдердин ар бири өзүнүн өзгөчөлүгүнө ээ, мыйзамдын жана мыйзамдардын унификациясына мүнөздүү эмес, жана бул терминдер бул изилдөөнүн предмети эмес. Бирок бул терминдердин ушул изилдөөнүн предмети менен туруктуу байланыштуу – мыйзамдарды унификациялоо, алар изилдөө темасын толук жана ар тараптуу ачуу үчүн тигил же бул өнүттө каралат.

Мисалы, мамлекеттик курулуштун бардык этаптарында мыйзамдарды системалаштыруу боюнча иш-чаралар жүргүзүлөт. Окумуштуу А.С. Пиголкин бул мыйзамдарды өнүктүрүүнүн жана тартипке келтирүүнүн туруктуу формасы экенин баса белгилейт жана ага укуктук ишмердүүлүктүн төрт өз алдынча түрүн камтыйт: ченемдик актыларды эсепке алуу, мыйзамдарды кодификациялоо, мыйзамдарды киргизүү, мыйзамдарды консолидациялоо [Систематизация законодательства в Российской Федерации [Текст] / А. С. Пиголкин [и др.]. – СПб.: Юрид. центр. Пресс, 2003, с. 10].

Ченемдик укуктук актыларды эсепке алуу ар бир мамлекет тарабынан өз-өзүнчө жүргүзүлөт, өзүнүн структурасы, системасы жана тартиби бар ченемдик укуктук актылардын өз базасын түзөт. Көбүнчө бул техникалык иш, бирок анын жеткиликтүүлүгүнө жана ар кандай субъекттеринин – колдонуучулардын ишинин ийгилигине көз каранды.

Профессор С.А. Комаров мыйзамдарды системалаштыруу – аракеттеги нормативдик-укуктук материалды ирээтке келтирүү, аны бирдиктүү, ичке, ички макулдашылган системага бириктирүү [Комаров, С. А. Общая теория государства и права [Текст] / С. А. Комаров. – М.: Изд-во Юрайт, 2020, с. 308]. С. И. Кобзева кодификацияны мыйзамдарды системалаштыруунун жогорку формасы катары карайт, анын натыйжасында укуктун негизги булагын иштеп чыгуу жана кабыл алуу жүзөгө ашырылат, анда укук тармагынын жалпы жана өзгөчө бөлүктөрүнүн эң маанилүү принципалдуу жоболору бекемделет. Мисалы, кодификация - бул бүгүнкү күндүн реалдуулугунда бүтүндөй ченемдик массивди критикалык кайра карап чыгуу, укуктук ченемдердин карама-каршылыктарын, кайталанышын, макулдашылбагандыгын жоюу, тутумдуулугун камсыз кылуу, ченемдик жазма буйруктардын логикалык жактан так түзүлүшү, аларды пайдалануунун ыңгайлуулугу, түшүнүүнүн жеткиликтүүлүгү, колдонуу мүмкүнчүлүгү [Кобзева, С. И. К вопросу о кодификации законодательства о социальном обеспечении [Текст] / С. И. Кобзева // Вестник университета им. О.Е. Кутафина. – № 1. – 2019, с. 117].

З.Ч. Чикеева жана А.Ш. Маралбаева заманбап шарттарда кодификациясы татаал же эрте болгон тармактарды кошпогондо, мамлекеттердин мыйзамдарынын тармактары кодекстерге негизделгенин белгилешет. Мындай тармактар консолидацияланган мыйзамдардын жыйындысына негизделиши керек. Кодекс же консолидацияланган мыйзам белгилүү бир мыйзам тармагынын негизги институттарын, ошондой эле кабыл алынуучу ченемдик укуктук

актыларды аныктайт. Мыйзамдарды киргизүү жана консолидациялоо аны уюштуруунун жана жөнгө салуунун маанилүү каражаттары болуп саналат, укуктук актылардын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга көмөктөшөт, аларды колдонууну жеңилдетет, мыйзамдарды туура багыттоого мүмкүндүк берет. Бул формаларды колдонуу мыйзамдарды өнүктүрүүдө пайда болгон карама-каршылыктарды жана башка кемчиликтерди ченемдик актыларды сырттан иштеп чыгуу жолу менен жоюуга мүмкүн болгон чекке чейин болушу мүмкүн. Мыйзамдарды кодификациялоо - бул мамилелердин белгилүү бир чөйрөсүндө колдонуудагы ченемдик актыларды түп-тамырынан кайра иштеп чыгуунун формасы, мыйзамдарды сапаттуу иретке келтирүүнүн ыкмасы [Чикеева, З.Ч., Маралбаева, А.Ш. *Теория государства и права [Текст]: учебник / З.Ч. Чикеева, А.Ш. Маралбаева. - Б.: Изд-во КРСУ, 2017, с. 409].*

Профессор И.И. Веленто мыйзамдарды шайкеш келтирүү жана модернизациялоо терминдерин жалпы контекстте карады. «Гармонизация» (макулдашуу) деп бир тармактын да, ар кандай тармактардын да укук ченемдерин (мыйзамдарын) ырааттуу шайкештикке келтирүү түшүнүлөт, мында борбордук орун жеке жана коомдук ченемдердин макулдашуусуна таандык [Веленто, И. И. *Правовое регулирование отношений собственности: пути гармонизации и совершенствования законодательства в Республике Беларусь и Российской Федерации [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / И. И. Веленто - Минск, 2006, с. 21]. Т. В. Шатковская модернизация теориясын карап жатып, коомдук турмуштун айрым чөйрөлөрүнүн, анын ичинде укуктук чөйрөнүн дифференциациясын болжолдойт, бул укуктук модернизация сыяктуу көрүнүш жөнүндө ой жүгүртүүгө мүмкүндүк берет. Укуктук модернизациялоо укуктук системаны кардиналдуу жаңылоонун концептуалдык жана мыйзамдык негиздерин иштеп чыгууга, бул кайра түзүүлөрдү мамлекеттик саясаттын башка сегменттери менен макулдашууга, контролдоого жана жалпы жетекчиликке мамлекеттин активдүү максаттуу катышуусун болжолдойт [Шатковская, Т. В. *Традиция и модернизация в праве: сравнительно-правовой аспект [Текст] / Т. В. Шатковская // Журнал российского права. - № 4. - 2014. - С. 45-56].**

Ошондой эле, ички мамлекеттик жана эл аралык укуктун бир түрдүү мамиле чөйрөсүндө кеңири таралган терминдердин бири имплементация термини болуп калды. Эл аралык-укуктук ченемдерди имплементациялоо Кыргыз Республикасы көз карандысыздыкка ээ болгон учурдан тартып көп колдонулуучу жол-жоболордун бири болуп калды.

А.Ш. Маралбаева юридикалык адабиятта «трансформация» термини көп колдонула баштаганын белгилейт. Өткөөл мезгилдеги Кыргыз Республикасынын укук системасын трансформациялоо деп тышкы жана ички факторлордун жыйындысы менен шартталган анын сапаттуу кайра түзүү процесси түшүнүлөт, анын түпкү максаты укуктук жөнгө салууну талап кылган коомдук мамилелер системасынын туруктуулугуна жетишүү, укуктун калыптанган тармактарынын болушу болуп саналат, бул андан ары укук системасынын эволюциялык өнүгүшүнө өбөлгө түзөт [Маралбаева, А. Ш. *Трансформация системы права Кыргызской Республики в переходный период [Текст]: монография / А. Ш.*

Маралбаева. – Б.: Изд-во КРСУ, 2016, с. 138]. Трансформация жакынкы жана узак мөөнөттүү келечекте ички жана эл аралык деңгээлде укуктук жөнгө салууну талап кылган санариптештирүү, жасалма интеллект жана башкалар сыяктуу жаңы багыттар менен тыгыз байланышта.

Ю.С. Безбородованын пикири боюнча мыйзамдарды жана укуктук ченемдерди бирдей колдонуу процессинде «конвергенция» терминин латын тилинде «convergere», «жакындашуу» же «жакындашууга умтулуу» дегенди билдирет [Безбородов, Ю. С. Методы и формы правовой конвергенции в международном праве [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Ю. С. Безбородов. - Екатеринбург, 2018, с. 35].

Заманбап илимий жүгүртүүдө «унификация» термини талаштуу жана изилдөөчүлөр көбүнчө «бирдиктүү термин» эмес, «жалпы таанылган ченемдер», «эл аралык стандарттар» терминологиясына кайрылышат.

Диссертациялык изилдөөдө «жалпы таанылган ченемдер» жана «эл аралык стандарттар» терминдери көп колдонулат жана бул азыркы шарттарда эл аралык экономикалык мамилелер мамлекеттердин өз ара мамилелеринин артыкчылыктуу тармагы болуп калгандыгы менен түшүндүрүлөт, айрыкча интеграциялык бирикмелерде, анда жалпы стандарттар да иштелип чыгат, алар анын бардык катышуучулары тарабынан таанылууга тийиш. Ошентип, С.М. Муратбекова үй-бүлөлүк укук жаатындагы эл аралык стандарттардын маселелерин изилдеп жатып, мамлекеттер кабыл алган бул жааттагы эл аралык ченемдер аялдардын укуктарын жана эркиндиктерин урматтоо, сактоо жана коргоо боюнча алардын өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салуучу эл аралык макулдашуулардан турарын белгилейт [Муратбекова, С. М. Проблемы охраны и защиты семьи в Кыргызской Республике (конституционно-правовой и международно-правовой аспекты) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02, 12.00.10 / С. М. Муратбекова – Бишкек, 2018, с. 35].

Ошентип, ЕАЭБ жөнүндө Келишим биринчи жолу илимий жана практикалык жүгүртүүгө - «мыйзамдарды унификациялоо» терминин киргизүүдө [О Евразийском экономическом союзе [Текст]: Договор от 29 мая 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0003610/itia_05062014 – Загл. с экрана]. Ага ылайык, «мыйзамдарды унификациялоо» – бул ЕАЭБ жөнүндө Келишимде аныкталган айрым чөйрөлөрдө укуктук жөнгө салуунун бирдей механизмдерин орнотууга багытталган мүчө мамлекеттердин мыйзамдарын жакындаштыруу.

Автордук аныктамада, мыйзамдарды унификациялоо - бул өз ара кызыкчылыкты туудурган чөйрөлөр боюнча улуттук мыйзамдарды жакындатуу боюнча кабыл алынган эл аралык келишимдердин алкагында укуктук жөнгө салуунун биргелешип иштелип чыккан принциптеринин жана механизмдеринин негизинде интеграциялык бирикмелерге катышуучу мамлекеттердин иши.

Ошентип, теориялык аспектиде мамлекеттердин мыйзамдарын бириктирүү мамлекеттердин жана анын мыйзам чыгаруу системасынын келип чыгышы жана өнүгүшү менен болот. Акыркы жылдары мамлекеттердин укуктарын жана мыйзамдарын унификациялоо ар кандай көз караштардан каралып жатат, бирок

азыркы учурда бул илимий концепцияны ар тараптуу изилдөө жана иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болду. Ошондой эле укукту жана мыйзамдарды унификациялоону изилдөөнүн жалпы ыкмаларын бириктирүү жана аны мамлекеттердин мыйзам чыгаруу процессинде практикалык колдонуу боюнча план ченемдүү иштерди жүргүзүү маанилүү. Мындай иштердин бири мыйзамдарды унификациялоо маселелери боюнча биргелешкен илимий-практикалык семинарларды жана конференцияларды өткөрүү болушу мүмкүн, анда окумуштуулардын пикирлери жана теориялык иштеп чыгуулары менен алмашуу, ошондой эле юриспруденциянын бул проблематикасы боюнча изилдөө иштерин талкуулоо болот.

Биринчи баптын экинчи параграфы мамлекеттик жана эл аралык укуктун нормаларынын жакындашуу маселелери каралды.

Мамлекет ичиндеги жана эл аралык укукта укукту унификациялоонун негизги функциялары мамлекеттердин ортосунда аткарылат жана эл аралык келишим менен таризделген, биринчи учурда, бул мамилелерди жөнгө салууга арналган укуктук ченемдерди камтыган белгилүү бир мамилелерди бирдей жөнгө салуу жөнүндө макулдашууга жетишилет. Макулдашууларга жетишүү жана тиешелүү эрежелердин тексти менен макулдашууну кабыл алуу мыйзамдарды унификациялоо болду дегенди билдирбейт. Адаттагыдай эле, андан кийин мамлекеттин укуктук тутумуна эл аралык келишимди киргизүү боюнча мамлекет ичиндеги жол-жоболор келет.

Эл аралык жана ички деңгээлдеги мыйзамдарды бириктирүү – бул өз ара байланышкан процесс. Тиешелүү укуктук ченемдердин жыйындысы алгач эл аралык келишимдер түрүндө түзүлөт жана мамлекеттер алардын колдонулушун камсыз кылуу боюнча эл аралык укуктук милдеттенмелерди алышат. Бирдиктүү стандартты түзүү үчүн бул этаптын маанилүүлүгүн баса белгилөө кыйын. Бул процесс узак, татаал жана көп убакытты талап кылат. Бул өз укуктук системаларынын өзгөчөлүктөрү гана эмес, ошондой эле саясий жана башка кызыкчылыктары таасир эткен ар кандай мамлекеттердин позицияларын макулдашуу үчүн компромисстик чечимдерди издөөнү камтыйт.

Акыйкаттык үчүн, Кыргыз Республикасынын Конституциясы натыйжалуу башкарууга көмөк көрсөтүүнүн каражаты катары эл аралык стандарттарды таануу жана киргизүү маселесинде кыйла прогрессивдүү болуп саналат. Ички маселелерди чечүүдө өлкөлөр туш болгон кыйынчылыктар региондун башка өлкөлөрүнө же бүтүндөй эл аралык коомчулукка таасир этиши мүмкүн. Коом алдында пайда болгон көйгөйлөр барган сайын өз ара байланышта болуп бараткандыктан, глобалдык башкаруу механизмдери жана эл аралык укук өзүнчө алынган мамлекеттин ички турмушунда барган сайын өсүп бараткан ролду ойнойт [Действующее международное право [Текст]: хрестоматия / [Э. К. Ногойбаева, А. Б. Баетов, Ж. Койчукулова и др.]. - Б.: «Алтын Принт», 2012, с. 33].

Экинчи бап «Мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоону изилдөө методологиясы» эки параграфты камтыйт. Экинчи баптын биринчи

параграфында мамлекеттердин мыйзамдарын унификациалоодо тарыхый-укуктук жана логикалык изилдөө ыкмасы каралды.

Мыйзамдын жалпы теориясындагы тарыхый жана логикалык методдордун катышы жөнүндөгү маселе тарыхый жана укуктук аспекттеги логиканын көп кырдуу түшүнүгүнүн бир гана аспектиси болуп саналат.

Мыйзам менен байланыштуу логикалык жана тарыхый байланыш түшүнүгү коомдон укуктук өнүгүүнүн тарыхый жараянынын чөйрөсүндө билим жана категориялык өкүлчүлүктөрүнүн кыймылын талдоо жагынан жалпы гносеологиялык теориянын өзгөчө аспектиси катары иш алып барып, укуктук кубулуштардын теориялык билимдерин жалпылайт. Бул жерде тарыхый жана туунду логика өзгөчө мааниге ээ. Субъективдүү менен идеалдын ортосундагы себептик байланыш бул корреляциянын негизи болуп саналат.

Тарыхый методду колдонуу мамлекетти жана укукту теориялык (логикалык) изилдөөнүн зарыл шарты болуп саналат. Бирок, мамлекеттин жана укуктун генезисин изилдөө үчүн бул коомдук кубулуштар жөнүндө белгилүү бир теориялык билимге ээ болуу керек. Демек, логикалык метод өз кезегинде тарыхый методдун негизи болуп калат.

Ошентип, мыйзамдагы логикалык жана тарыхый катыш маселеси каалаган тегиздикте изилдениши мүмкүн. Биринчи учурда, ал генетикалык жана структуралык байланыштардын, мамилелердин жана мыйзам ченемдүүлүктөрдүн объективдүү диалектикасы катары кызмат кылат. Экинчи учурда, конкреттүү теориялык жана укуктук маселелердин бүтүндөй комплекси пайда болот: так чагылдыруу, объективдүү диалектиканын ой жүгүртүүсүндө кайра чыгаруу, мыйзамдын жалпы теориясынын түзүлүшү жана системасы менен укуктун өнүгүү закондору. Бир катар конкреттүү корреляциялык көйгөйлөр мыйзам чыгаруу мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн, логикалык-тарыхый билимдин жана мыйзамдын конкреттүү логикасынын дал келбестигинен келип чыгат.

Академик Т. Я. Хабриева мамлекеттин жана укуктун жалпы теориясы тарыхый методго таазим этип, аны логикага карата да артыкчылыктуу абалга коерун белгилейт. Ушул негизде түзүлүүчү мыйзамдарды өнүктүрүү концепциялары мамлекеттүүлүктү өнүктүрүүнүн болжолдорун да эске алат, ошондуктан алар өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн заманбап муктаждыктарына ылайык мыйзам долбоорлоо ишинин болжолдонгон деңгээлин жана сапатын аныктоого мүмкүндүк берүүчү мыйзам чыгаруунун жогорку стандартын түзөт [*Теория государства и права в науке, образовании, практике [Текст]: монография / [Ю.Г. Арзамасов, В.М. Баранов, Н.В. Варламова, Т.Я. Хабриева и др.]. – М.: ИД Юриспруденция, 2016, с. 280*].

Профессор Э.Э. Молдоев кыргыз элинин укуктук аң-сезимин жана укуктук ой жүгүртүүсүн кеңири ачууга өбөлгө боло турган Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын тарыхы менен генезисине изилдөө жүргүзүү зарыл экенин белгилейт [*Молдоев, Э. Э., Абакирова, А. М. К вопросу о национальной правовой системе Кыргызской Республики [Текст] / Э. Э. Молдоев, А. М. Абакирова // Проблемы Науки. - 2017. - №4 (86), с. 425*].

Кыргызстандын ЕАЭБге катышуу контекстинде мыйзамдарды унификациялоонун логикалык ырааттуулугу мамлекеттин жана коомдун ички мамлекеттик жана эл аралык деңгээлдерде өз ара аракеттенүүнүн укуктук негиздерин өркүндөтүүгө жана модернизациялоого керектөөлөрү болуп саналат. Анын үстүнө бардык деңгээлдерде прогрессивдүү өнүгүүнүн өбөлгөлөрүн түзө турган алдыңкы ченемдерди жана эрежелерди киргизүү боюнча синхрондуу иштер жүрүшү керек.

Ошентип, юридикалык илимдеги тарыхый-укуктук метод аныктоочу жана принципалдуу мааниге ээ, бул маселелерди изилдөөнүн жалпы теориялык ыкмаларын тастыктайт. Тарыхый жана логикалык категориялар жалпысынан юридикалык илим үчүн жалпы методологиялык мааниге ээ. Биринчиден, анткени алар мамлекеттин жана укуктун маңызын, алардын тарыхый өнүгүшүнүн жалпы мыйзамдарын билүү үчүн колдонмо болуп саналат. Мамлекетти жана укукту изилдөөнүн тарыхый ыкмасы жакындашуу жана тажрыйба алмашуу тенденциясына ээ болгон мамлекеттердин мыйзамдарын өнүктүрүүдөгү мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо үчүн негиз болуп саналат. Укукту калыптандыруу жана ишке ашыруу процесси ошондой эле тарыхый жана логикалык бөлүнбөстүктүн жалпы талаптарына баш иет, ал тургай укуктун бир тарыхый түрүнөн экинчисине революциялык өтүү ушул биримдиктин учурун камтыйт. Тарыхый жана логикалык өз ара байланыш проблемасынын мазмунуна башка тарыхый типтердин укугунун уланмалуулугу, өздөштүрүлгөн принциптердин жана ченемдердин чектери, алардын башка коомдук-экономикалык формациялардын шарттарына ылайыкташуусу маселелери киргизилген.

Экинчи баптын экинчи параграфында эл аралык интеграциялык бирикмелердин мыйзамдарын унификациялоону изилдөөнүн салыштырма-укуктук ыкмасы каралды.

Салыштырмалуу-укуктук талдоо ыкмасы мыйзам изилдөө абдан татаал каражаттарынын бири болуп эсептелет. Бул ыкманы колдонууда көбүнчө үстүртөн мамиле жасалат, башкача айтканда, иш-аракеттер жөнүндө маалымат чогултулуп, текстологиялык талдоо жана салыштыруу жүргүзүлөт.

Бул учурда укуктук системаларды, мыйзам чыгаруу тармактарын, мыйзамдарды жана айрым актыларды салыштырууда мыйзамдарды иштеп чыгуунун жана колдонуунун экономикалык, социалдык жана саясий факторлору эске алынбаган учурда системалык талдоонун талаптары четте калат. Салыштырмалуу укук таанууда туура эмес ыкмалар көп кездешет жана мунун себептери баарынан мурда туура эмес методологиялык ыкмалар болуп саналат.

Ошентип, мыйзамдарды салыштырма талдоо боюнча иш мамлекеттердин укуктук системасында пайда болгон маселелерди жөнгө салуунун тиешелүү тажрыйбасын алуу үчүн мамлекеттердин мыйзамдарын комплекстүү изилдөөнү, жалпы укуктук мейкиндикти түзүүнү камсыз кылуучу ченемдерди кабыл алууну, ар кандай укуктук ченемдердин кагылышуусун болтурбоону ж. б. болжолдойт.

Алсак, ЕАЭБ жөнүндө Келишим катышуучу мамлекеттердин ортосундагы эл аралык келишим катары интеграциялык бирикменин укуктук негизи болуп калды [Тиунов, О. И., Каширкина, А. А., Морозов, А. Н. *Выполнение международных*

договоров Российской Федерации [Текст]: монография. О. И. Тиунов, А. А. Каширкина, А. Н. Морозов - М.: Норма, 2011]. Юридикалык документ катары мамлекеттер аралык кызматташтыктын конкреттүү багыттарын түптөдү, алар бажы-тарифтик, техникалык жөнгө салууну, миграцияны, товарлардын чек ара контролун жана мамлекеттер ортосундагы экономикалык жана социалдык өз ара аракеттенүүнүн башка чөйрөлөрүн камтыды, бул ЕАЭБ мүнөзүн «аймактык экономикалык интеграциянын эл аралык уюму» катары аныктайт [Дианова, В. Ю., Дианов, Ю. А. *Приоритетные направления развития взаимодействия участников ВЭД и таможенных органов ЕАЭС в рамках единого экономического пространства [Текст] / В. Ю. Дианова, Ю. А. Дианов // Таможенное дело. - 2019. - № 1, с.17].*

ЕАЭБ жөнүндө Келишим ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин интеграция, соода, энергетика жана башка багыттардагы стратегиялык кызматташтыгы боюнча бекем пайдубал түптөгөнүн айтпай кетүүгө болбойт.

Ошентип, ЕАЭБ жөнүндө Келишимге кол коюу менен укуктун жаны тармагы пайда болду деп айтууга болот – «ЕАЭБ укугу», ал теориялык жана практикалык деңгээлдерде изилдөө предметине айланууда.

Профессор С. Ж. Айдарбаев евразиялык (постсоветтик) интеграциялык укук 2007-2010-жылдар аралыгында реалдуу иштей баштагандан кийин ЕАЭБ жөнүндө Келишимде «Бирликтин укугу» аттуу расмий «катталды» [Правовой статус Евразийского экономического союза // Вестник КазНУ им.Аль-Фараби. Серия международные отношения и международное право. - 2015.- № 1(69). - С. 12-20].

Биздин оюбузча, ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин укуктук интеграциясы азыркы шарттарда өз ролун ойногон тарыхый, географиялык, юридикалык жана башка жагдайлардан улам жүзөгө ашырылууда.

Салыштырмалуу таануунун укуктук методу мамлекеттер аралык бирикмелерди түзүүнүн жана иштешинин мыйзам ченемдүүлүктөрүн, эл аралык-укуктук ченемдерди иштеп чыгуунун жолдорун жана ыкмаларын ж.б. карап чыгуу зарыл болгон шарттарда өзүнүн орду толгус экендигин көрсөтөт [Халфина, Р. О. *Значение историко-правовых исследований для теории права // Методология историко-правовых исследований [Текст] / Р. О. Халфина. - М.: Изд-во ИГиП АН СССР. - 1980, с.30].*

Изилдөөчү О.Ж. Саматов Евразия экономикалык шериктештигин түзүү жөнүндө келишимди талдап жатып, анда камтылган ченемдер жана жоболор көп тараптуу кызматташуунун жыйынтыгы болуп саналарын белгилейт [Саматов, О.Ж. *Международно-правовое регулирование межгосударственных отношений в Содружестве Независимых Государств [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / О.ж. Саматов. - Москва, 2006, с. 29].*

Ошентип, салыштырмалуу-укуктук талдоо ыкмасы мыйзамдарды унификациялоо катары, өзгөчө интеграциялык бирикмелердин алкагында – ЕАЭБ жаңы кубулушту изилдөөгө терең жана ар тараптуу мамилелерди жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Кыргыз Республикасы эл аралык мамилелердин толук укуктуу катышуучусу жана эл аралык ачык укуктун субъекти катары региондук жана

глобалдык масштабдагы тигил же бул долбоорлорго катышууну тандоого дайыма туш келет. Мындай шарттарда бир туура чечим кабыл алуу үчүн башка мамлекеттердин тажрыйбасын жана салыштырма-укуктук изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл. Кандай болбосун, мамлекеттердин жана элдердин басып өткөн жолу - бул мамлекеттерге өнүгүүнүн тарыхый жолун тандоодо татаал кырдаалдарда багыт алууга мүмкүндүк берген өзүнүн практикалык тажрыйбасын алуунун бир түрү.

Үчүнчү бап «Унификациялоо Евразиялык экономикалык союзунун Келишимине катышкан мамлекеттердин укуктук интеграциясынын инструменти катары» өзүнө үч параграфты камтыйт. Үчүнчү баптын биринчи параграфында Евразиялык экономикалык союзунун укугунун жана Евразиялык экономикалык союзунун келишимине катышкан мамлекеттердин улуттук укугунун катышы маселелери изилденген.

ЕАЭБдин ишмердүүлүгү ЕАЭБ жөнүндө Келишимдин 3-беренесинде, ошондой эле уюштуруу документтеринин негизинде катышуучу мамлекеттер тарабынан берилген ыйгарым укуктардын чегинде Биримдиктин ишин жөнгө салуучу башка эл аралык келишимдерде да чагылдырылган. Ошол эле учурда, регионалдык интеграцияны өнүктүрүүнүн негизин заманбап эл аралык коомдук укуктун негизинде жаткан принциптер жана ченемдер жана баарынан мурда улуттук укуктук системалардын натыйжалуу өз ара аракеттенүүсүн камсыз кылган эл аралык келишимдер, «биригүү келишимдери» деп аталган [Международно-правовые аспекты реализации интересов Российской Федерации в связи с формированием Единого экономического пространства [Текст]: науч. изд. / [Н.Г. Доронина, В. Ю. Лукьянова, Н. Г. Семилютина и др.]. – М.: ИЗиСП; Контракт, 2012]. Алардын бири болуп 23-жылдын 2001-ноябрында Бажы союзун жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндикти түзүүнү укуктук жактан камсыз кылуу жөнүндө макулдашуу 101 [О ратификации Соглашения о правовом обеспечении формирования Таможенного союза и Единого экономического пространства от 26 октября 1999 года [Текст]: закон Кирг. Респ от 23 ноября 2001 г. №101// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/933?refId=283858>– Загл. с экрана]. Бул макулдашууда тараптар укуктук мамилелерди жөнгө салуунун бирдиктүү (унификацияланган) тартибин белгилешкен:

- мыйзамдарды унификациялоо;
- Бажы бирлигинде кабыл алынган эл аралык келишимдер үчүн мамлекет ичиндеги Макулдашуунун мөөнөттөрүн синхрондоштуруу;
- укуктук мазмундагы маалымат алмашуу;
- Бажы союзунун катышуучуларынын эл аралык-укуктук ишин юридикалык жактан коштоонун башка негиздери.

Макулдашуу Кыргыз Республикасынын катышуусу менен интеграциялык бирикмени түзүүнүн баштапкы этабында мыйзамдарды унификациялоонун алгачкы аракеттеринин бири болуп калды.

ЕАЭБ башында эл аралык аймактык уюм катары Бажы биримдиги жөнүндө макулдашууга 20-жылдын 1995-январында кол коюу менен түзүлө баштаган.

Кыргыз Республикасы аталган Макулдашууга 1996-жылы кошулган. [*Внешняя политика КР [Текст]. Арх. Президента Кырг. Респ., ф. I, оп. I, д. 97, л. 1-14*].

ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин конституцияларында эл аралык келишимдердин жана улуттук мыйзамдардын катыштары ар кандай каралат. Бирок, алар бири-бири менен, алар жогорку юридикалык күчкө ээ болгон актыларга таандык. Мындан тышкары, ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин бардык негизги мыйзамдарында конституциялык контролдоо органдары эл аралык келишимдин ченемдеринин Конституцияга ылайыктуулугун ал ратификацияланганга чейин текшерүүгө укуктуу. Беларустун негизги мыйзамы Армения тарабынан Конституцияга каршы келген эл аралык келишимдерди түзүүгө (8-ст.) жана ратификациялоого тыюу салат (3-ст. 116-ст.). Россия Федерациясынын Конституциялык соту Конституциянын эл аралык келишимдерге караганда артыкчылыгы тууралуу өзүнүн укуктук позициясын такай айтып келет. «ЕАЭБ мыйзамдарына киргизилген эл аралык келишимдер да четте калбайт. Бул позиция Россия Федерациясынын «Россия Федерациясынын Эл аралык келишимдери жөнүндө» Мыйзамында чагылдырылган, анда «Россия Федерациясынын Эл аралык келишимдерди убактылуу колдонууга (ратификациялоого чейин) жол берилиши жөнүндө» [*О международных договорах Российской Федерации [Текст]: федеральный закон от 15 июля 1995 г. № 101-ФЗ (ред. от 8 декабря 2020 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7258/2e39dbb902cdb9d681a651ca58678ad85df9658d/ – Загл. с экрана*], алар расмий жарыялангандан кийин гана Мыйзамда каралганга караганда, башка ченемдерди белгилеген жана адамдын жана жарандын укуктарын, эркиндиктерин жана милдеттерин жокко чыгарган. Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту Россия Федерациясынын Конституциясынын 3-беренесинин 15-бөлүгүнүн ченемдерин, жалпы таанышуу үчүн расмий жарыяланбаган жана адамдын жана жарандын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери бекитилген ченемдик укуктук актыларды [*По делу о проверке конституционности пункта 1 статьи 23 Федерального закона «О международных договорах Российской Федерации» в связи с жалобой гражданина И.Д. Ушакова [Текст]: постановление Конституционного Суда РФ от 27 марта 2012 г. № 8-П // Собр. зак-ва РФ. - 2012. - № 15. - ст. 1810*].

Буга байланыштуу илимий чөйрөдө Евразия интеграциясын өнүктүрүүнүн азыркы этабында ЕАЭБде Укуктун үстөмдүгүнүн артыкчылыгы абсолюттук болуп саналбайт, тескерисинче, Биримдиктин мүчө мамлекеттеринин конституцияларында белгиленген шарттарга жараша болот деген тыянакка макул болбоо кыйын.

Талаш-тартыш келип чыккан учурда ЕАЭБге катышкан мамлекеттер келишимдин, бирликтин алкагындагы эл аралык келишимдердин жана Союздун органдарынын чечимдеринин аткарылышына ЕАЭБ Сотуна даттанууга укуктуу.

ЕАЭБге катышкан мамлекеттер ЕАЭБ укугунун жана улуттук укуктун катышы маселесинин үстүндө тынымсыз иштеп жатышат. Мисалы, Кыргыз Республикасы тарабынан эмгек миграциясы, транспорт, товарлардын транзити жана мамлекеттик сатып алууларды жөнгө салуу жаатында бир катар түзөтүүлөр

демилгеленген. Интеграциялык бирикменин мүчөлөрүнүн бири катары Кыргыз Республикасы негиз болуучу документ - ЕАЭБ жөнүндө келишимге өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча чараларды көрөт. 2022-жылы Кыргыз Республикасы ЕАЭБ органдарында төрагалык кылды жана Биримдиктин актуалдуу маселелери боюнча концептуалдык сунуштарды сунуштады. Мунун негизинде бир катар практикалык чаралар көрүлдү:

- Россия Федерациясы жана Беларусь Республикасы менен өз ара кредиттик милдеттенмелерди жөнгө салууну жана импорттун бажы суммаларын бөлүштүрүүнү жандандыруу жөнүндө маселе чечилди;

- ЕАЭБ жөнүндө келишимге ЕАЭБге мүчө мамлекеттерде жүргөн Кыргыз Республикасынын жарандарына тиешелүү мүчө мамлекеттен чыкпай туруп, алардын болуу максаттары боюнча түзөтүүлөрдү киргизүүгө мүмкүндүк берген жоболор киргизилди;

- ЕАЭБ өлкөлөрүндө жогорку билим жөнүндө дипломдорду өз ара таануу тууралуу макулдашууга жетишилди;

- электромобилдерди импорттоого тарифтик жеңилдик калтырылды.

Эгерде Кыргыз Республикасынын төрага катары ишмердигинин алкагындагы айрым демилгелерге кененирээк токтолсок, алардын бири тармактык университетти түзүү жөнүндө Меморандумга кол коюу болуп саналат. Тармактык университеттин негизги иши ЕАЭБдин адамдык жана интеллектуалдык капиталын өнүктүрүү, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө жана экономикаларынын узак мөөнөттүү гүлдөшүнө көмөктөшүү, жарандардын жашоо сапатын жогорулатуу үчүн шарттарды түзүү болуп саналат.

Кыргыз Республикасы ЕАЭБдин уюштуруучуларынын бири катары ЕАЭБ органдарынын талаптарын жана чечимдерин эске алуу менен улуттук мыйзамдарды унификациялоо боюнча аракеттерди көрүүдө. Бул комплекстүү иш эл аралык-укуктук мамилелерди өнүктүрүү жана республиканын мамлекеттик органдары тарабынан ЕАЭБ органдары, биринчи кезекте ЕЭК жана ЕАЭБ соту менен өз ара иштешүүнү жөнгө салуу боюнча тиешелүү тажрыйбаны топтоо үчүн шарттарды түзөт.

Үчүнчү баптын экинчи параграфында Евразия экономикалык биримдигинин келишимине катышкан мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоону өркүндөтүү көйгөйлөрү каралат.

ЕАЭБ жөнүндө Келишимдин 6 – беренеси биримдикке катышкан мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоо боюнча механизмдердин бири болуп саналат, бирок катышуучу мамлекеттердин мыйзамдарында интеграциялык бирикменин жогорку органдарынын актылары алардын укуктук тутумуна толук өлчөмдө киргизилген эмес.

Мыйзамдарды унификациялоо ЕАЭБге катышуучу мамлекеттер үчүн зарыл шарттарды түзөт, анткени алардын ар бири өз пайдасына ээ. Товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн жалпы рыногун түзүү, логистика, өнөктөш өлкөлөрдүн инфраструктурасын пайдалануу, дүйнөлүк рынокторго чыгуу ж.б.

Эл аралык укуктун жаңы калыптануучу бөлүгү катары – ЕАЭБ укугу, ал ЕАЭБ жөнүндө келишимден (тиркемелери менен), ЕАЭБ катышуучу мамлекеттеринин ортосундагы эл аралык келишимдерден, катышуучу мамлекеттердин эл аралык укуктун башка субъекттери менен эл аралык келишимдеринен, ошондой эле ЕАЭБ органдарынын чечимдеринен (ЖЕАЭБ, Евразия Өкмөттөр аралык комиссиясы, ЕЭК, ЕАЭБ соту Ж.Б.) турат.

Мындан келип чыгат мыйзамдарды унификациялоо бул татаал процесс, ал тиешелүү органдар тарабынан укукту чечмелөө жана түшүндүрүү, акырында мамлекеттер аралык биргелешкен чечимдерди кабыл алуу аркылуу ишке ашат.

Заманбап мамлекеттин жана укуктун өнүгүшүн эске алуу менен ЕАЭБдин ар бир катышуучу-мамлекети укуктук системада түзүлгөн, өз өзгөчөлүктөрүнөн улам өз ара мамилелердин окшош чөйрөлөрүн жөнгө салган ЕАЭБ ченемдерин өз алдынча түшүнөт жана колдонот.

ЕАЭБ мыйзамдарын унификациялоонун натыйжалары боюнча көйгөйлөр бар, мисалы, банк мыйзамдарында карама-каршылыктар келип чыгууда жана бул ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин акча-кредит саясатын түзүүнүн жалпы ыкмаларын аныктоого байланыштуу. Россия Федерациясынын Борбордук банкы базарларда баалардын туруктуулугуна жетишүү үчүн көрсөтмөлөрдү бербейт. Россия Федерациясынын Борбордук банкынын максаты болуп рублдин курсунун туруктуулугу саналат [*О Центральном банке Российской Федерации (Банке России)*] [Текст]: *федеральный закон от 10 июля 2002 г. № 86-ФЗ* // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37570 – Загл. с экрана].

ЕАЭБ мүчө мамлекеттериндеги банк иши жөнүндө мыйзамдар, мисалы, 2000-жылдын 25-октябрындагы Беларусь Республикасынын банк кодекси, Улуттук банктын ишинин негизги максаттары болуп төмөнкүлөр саналат деп айтылат: баанын туруктуулугун колдоо; финансылык туруктуулукту камсыз кылуу, ошондой эле Улуттук банк өлкөнүн туруктуу экономикалык өнүгүүсүнө көмөк көрсөтөт [*Банковский кодекс Республики Беларусь от 25 октября 2000 г. № 441-3*] [Текст]: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk0000441> – Загл. с экрана].

30-жылдын 1996-июнундагы Армения Республикасынын «Армения Республикасынын Борбордук банкы жөнүндө» Мыйзамы Борбордук банктын негизги максаты Армения Республикасында баалардын туруктуулугун камсыз кылуу болуп саналат [*О Центральном Банке Республики Армения*] [Текст]: *закон Республики Армения от 30 июня 1996 г. № R-69* // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cba.am/RU/lalaws/%D0%.pdf> – Загл. с экрана].

Алсак, Казакстан Улуттук банкынын башкы артыкчылыгы Казакстан Республикасында баалардын туруктуулугун камсыз кылуу болуп саналат [*О Национальном Банке Республики Казахстан*] [Текст]: *закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz/ru/npa/zakony-rk> – Загл. с экрана].

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ишинин максаты тиешелүү акча-кредит саясатын жүргүзүү аркылуу баалардын туруктуулугуна жетишүү

жана колдоо болуп саналат [*О Национальном банке Кыргызской Республики [Текст]: конституционный закон Кырг. Респ. от 11 августа 2022 года № 92 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112424> – Загл. с экрана*].

Ошентип, ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин банк мыйзамдарын талдоо мамлекеттик укуктук саясаттын бул багыты боюнча ар кандай мамилелерди жана көз караштарды көрсөтөт. Мындан улам, мисалы, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн акча-кредиттик саясатынын негизги багыттарын жалпы түшүнүүнү иштеп чыгуу зарыл, ал бул чөйрөдө ченемдик-укуктук жөнгө салуунун бирдиктүү ыкмаларын табууга өбөлгө болмокчу. «ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин борбордук банктары жөнүндө» бирдиктүү келишимди даярдоо боюнча иш алдыда турат. Бул кыйын иш, бирок максаттарга жетүү үчүн бул ишти колго алуу керек.

ЕАЭБге мүчө мамлекеттер тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан мыйзамдарды унификациялоо өзүнүн өнүгүүсүнүн баштапкы баскычында турат, б.а. ар бир жолу мыйзамдарды унификациялоо процесстерине көбүрөөк чөйрөлөр тартылат. Алсак, мисалы, ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин аймагында бирдиктүү валютаны киргизүү маселеси көптөн бери талкууланып келет. Албетте, бул маселе убакытты жана тиешелүү ишти талап кылат. Ошентип, биз ЕАЭБдин типтүү Салык кодексин, «борбордук банктар жөнүндө» жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин шарттарын жөнгө салуучу жана ЕАЭБ мыйзамдарын унификациялоо максаттарына ылайыктуу болушу мүмкүн болгон мыйзамдардын башка түрлөрүн иштеп чыгуу боюнча иштерди жүргүзүү зарылдыгы бышып жетилди деп эсептейбиз.

Үчүнчү баптын үчүнчү параграфы Евразиялык экономикалык союздун катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоо контекстинде Евразиялык экономикалык союздун сотунун тажрыйбасын изилдейт.

ЕАЭБ соту - бул иш жүзүндө ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин укуктук интеграциясын күчөтүүгө багытталган жаңы сот органы. Бул анын принципалдуу позициясы жана анын чечимдери регионалдык экономикалык интеграциянын андан аркы өнүгүүсүн аныктайт.

Интеграциялык процесстин бардык катышуучулары үчүн бир түрдүүлүктүн өзгөчө баалуулук мааниси болуп ЕАЭБ сотунун Статутунун текстиндеги шилтеме ченемдери ЕАЭБ сотунун негизги максаты катары «укукту бир түрдүү колдонуу» катары келтирилгени эсептелет, ал соттун ишинин жүрүшүндө камсыз кылынат. ЕАЭБдин укугу колдонуудагы ченемдер бир түрдүүлүктүн жалпы принцибине ылайык келүүгө тийиш экендигине жол берет. ЕАЭБ сотунун судьясы В.Х. Сейтимова ЕАЭБ укугунда анын фундаменталдуу баалуулугу бир түрдүү мамиле болуп саналат деген тыянакка келет, ал ка ЕАЭБдин ишмердүүлүгүнүн бардык чөйрөлөрүнө багытталган [*Сейтимова, В. Х. Единообразное применение права Союза в контексте защиты внутреннего рынка [Текст] / В. Х. Сейтимова // Обеспечение единообразного применения права Евразийского экономического союза: роль Суда: Междунар. конф. (г. Минск, 17–19 ноября 2021 года): сб. материалов / Суд Евразийского экономического союза. – Минск: Колорград, 2022, с. 98*].

Ошентип, ЕАЭБ укугу ЕАЭБ сотунун чечимдеринин негизинде өнүгөт, анткени ал ЕАЭБ жөнүндө келишимде, ЕАЭБ сотунун Статутунда жана Регламентинде [Об утверждении Регламента Суда ЕАЭС [Текст]: решение Высшего Евразийского экономического совета от 23 декабря 2014 г. № 101 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://courteurasian.org/upload/iblock/6f9/1%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B0.pdf> – Загл. с экрана]. Тилекке каршы, ЕАЭБ укугун өнүктүрүүгө соттун позициясын аныктоо жөнүндө түздөн-түз көрсөткөн ченемдер жок. Практикалык планда соттун позициясынын өнүгүүгө таасири байкалууда укук ЕАЭБ.

ЕАЭБ Сотунун Статутуна ылайык, ЕАЭБ органдарынын аракеттерине даттануу укугуна юридикалык жактар жана жеке ишкерлер гана ээ. Катышуучу-мамлекеттин мыйзамдары боюнча жеке ишкер статусуна ээ болбогон жеке жактар, эгерде алардын кызыкчылыктары ЕАЭБ органдарынын чечимдери менен козголгон болсо да, соттун юрисдикциясына кирбейт. Бул жагдай ЕАЭБге жалпы рынокту түзүү боюнча уставдык максаттарга жетүү мүмкүнчүлүгүн бербейт. Бул максатка жетүү үчүн бардык жеке жактарга соттук тартипте, мисалы, ЕЭКтин аларга түздөн-түз тиешелүү болгон чечимдерине даттануу укугун берүү зарыл.

ЕАЭБ соту менен ЕЭКтин тыгыз өз ара иштешүүсү Бирликтин мыйзамдарын колдонуунун бирдиктүү ыкмаларына таасир этет, анткени эки орган тең Бирликтин актыларын бир түрдүү жана милдеттүү тартипте колдонуу боюнча бардык зарыл контролдук ыйгарым укуктарга ээ.

ЕАЭБ сотунун Статутунда соттун чечимин аткарбоого мүмкүндүк берген жоболор камтылган. Алсак, ЕАЭБ сотунун Статутунун 114-беренесине ылайык, соттун токтомдору аткарылбаган учурда катышуучу-мамлекет аларды аткаруу үчүн зарыл болгон чараларды көрүү өтүнүчү менен Жогорку Евразиялык экономикалык кенешине кайрылууга укуктуу. Соттун Статутунун 115-беренесине ылайык комиссия соттун чечимин аткарбаган учурда чарбакер субъект аткаруучуга карата чара көрүү талабы менен сотко кайрылууга укуктуу. Жогорку Евразиялык экономикалык кенеши, Биримдиктин саясий органы катары соттун чечимдерин аткаруу боюнча эң жогорку инстанция болуп саналат.

ЕАЭБ Сотунун актылары Бирликтин укук булагы катары таанылбагандыгына карабастан, сот Евразия экономикалык интеграциясынын бардык маселелери боюнча милдеттүү укуктук позицияларды гана билдирбестен, аларга да активдүү катыша алат. Соттун бирликтин укуктук ченемдерин чечмелөөсү, эреже катары, милдеттүү мүнөзгө ээ, бул учурда ЕАЭБ деңгээлинде укуктук жөнгө салуу тутумундагы карама-каршылыктарды жоюуга мүмкүндүк берет. Бирок, биз соттун кадыр-баркын көтөрүү боюнча мүмкүн болгон варианттар ачыла электигин белгилейбиз. Эгерде ЕАЭБ Сотунун ишин талдап көрсөк, анда колдонулган стандарт ЕАЭБ мыйзамдарына ылайык келбеген учурда улуттук соттордун суроо-талабы боюнча жарым-жартылай корутунду берүү мүмкүн эмес экенин көрүүгө болот. Мисалы, Россия Федерациясынын Жогорку Сотунун пленуму тарабынан ЕАЭБ Сотунун актылары россиялык соттор үчүн бажылык жөнгө салуу жаатында таанылган тиешелүү мыйзам ченемдерин колдонууда

милдеттүү болуп саналат деген токтоом кабыл алган контекстте актуалдуу. ЕАЭБ сотунун терс корутунду чыгарышы Союздун укугун интеграциялоо принцибин ишке ашыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзөт [*О некоторых вопросах применения судами таможенного законодательства [Текст]: постановление Пленума Верховного Суда РФ от 12 мая 2016 г. № 18 // Российская газета. - 2016. - 18 мая*].

Өзүнчө изилдөөгө татыктуу маселе - бул катышуучу-мамлекет Биримдиктин мыйзамдарын аткарбаган учурда ЕЭКке сотко кайрылуу укугун берүү. Бул талаштуу тема, бирок деталдуу изилдөөнү талап кылат. Комиссия Биримдиктин жөнгө салуучу органы катары мүчө мамлекеттер тарабынан аткаруу мүнөзүндөгү көйгөйлөргө көп туш болот. Айрым окумуштуулар интеграциялык бирикмелерге катышкан мамлекеттер мындай чараларды сейрек колдонушаарын, б.а. башка мүчөгө каршы сотко кайрылышаарын белгилешет [Kühn, W. M. *The Eurasian Economic Union – Risks and Opportunities of an Emerging Bipolar Europe [Текст] / W. M. Kühn // Zeitschrift für Europarechtliche Studien. - № 20. – 2017, с. 229*].

Мындай абал соттук практика менен да тастыкталат, анткени ЕАЭБ соту иштеген жылдары мамлекеттер аралык талаш-тартыштар жөнүндө жалгыз гана иштер болгон [*О соблюдении Республикой Беларусь Договора о Евразийском экономическом союзе, статьи 125 Таможенного кодекса Таможенного союза, статей 11 и 17 Соглашения о взаимной административной помощи таможенных органов государств-членов Таможенного союза [Текст]: решение Суда ЕАЭС от 21 февраля 2017 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://courteurasian.org/court_cases/eaeu/C-2.16/. – Загл. с экрана*]. Бирок ЕАЭБ сотунун табияты катышуучу мамлекеттер Статутта каралган анын потенциалын толук өлчөмдө пайдаланууга тийиш, антпесе катышуучу мамлекеттер талаш-тартыштарды жөнгө салуунун соттук ыкмасынан качуу менен өз ара сүйлөшүүлөргө көбүрөөк барышат. Иштин мындай абалы укуктук аныктык принцибинин аткарылышына жана жалпысынан бирликтин укуктук өнүгүүсүнө таасирин тийгизет. Айрым адистер ЕАЭБ мыйзамдарын аткаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн ЕЭКке катышуучу мамлекеттер тарабынан ЕАЭБ мыйзамдарын аткарбоо маселеси боюнча ЕАЭБ сотуна кайрылуу укугун ыйгарууну сунушташат. Мындай демилге эртелик кылат, анткени интеграциялык процесстер, өзгөчө укуктук чөйрөдөгү процесстер ар бир катышуучунун укуктук системасынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен акырындык менен жүргүзүлүүгө тийиш.

Мындай шарттарда ЕАЭБдин бардык негизги органдары Биримдиктин мыйзамдарын так аткарууга тийиш болгон учурду эске алуу керек, б.а. сот жана мыйзам алдында бардыгынын тең укуктуулук принцибин да эске алуу зарыл. Бул планда ВЕАЭБ жана өкмөттөр аралык кеңеш тарапта калууда. Бул органдар Союздун калган институттары сыяктуу эле жооптуу. Алар кенен ыйгарым укуктарга ээ жана Биримдиктин мындан аркы өнүгүүсү аларга көз каранды. Бул идеяга негизденип, андан ары Соттун Статутунун 39-беренесинин 1) пунктчасын төмөнкүдөй мүнөздөгү абзац менен толуктоо сунушталат: «Жогорку Кеңештин жана өкмөттөр аралык кеңештин чечиминин же анын айрым жоболорунун

келишимге, бирликтин алкагындагы эл аралык келишимдерге жана (же) Бирликтин органдарынын чечимдерине Шайкештиги жөнүндө». ЕАЭБ соту ЕАЭБ келишиминин негизинде чечим кабыл алуу үчүн жетиштүү ыйгарым укуктарга ээ болот жана мындай ченем катышуучу мамлекеттердин арасында ЕАЭБ укугун өнүктүрүү бөлүгүндө аткаруучулук тартипти күчөтүүгө мүмкүндүк берет.

Ошондой эле Бирликтин мыйзамдарынын натыйжалуулугуна соттун судьяларынын статусуна байланыштуу көйгөй таасир этерин эске алуу керек.

ЕАЭБ Сотунун судьяларына эл аралык сот адилеттигин ишке ашыруунун жүрүшүндө алар тарабынан иштерди объективдүү жана калыс кароо үчүн көз карандысыздык камсыз кылынышы керек. ЕАЭБ мыйзамдары менен ЕАЭБ Сотунун судьяларына иштөө үчүн өзгөчө шарттар каралган (ЕАЭБ жөнүндө келишимге ЕАС 32-тиркеме). Бирок сот аппаратынын кызмат адамдарынын жана кызматкерлеринин статусу Соттун Статутунун башчысында гана аныкталат.

Ошентип, ЕАЭБдин соту калыптануу стадиясында турат. Ошол эле учурда биз ЕАЭБдин түзүмү өзгөрүп, эл аралык-келишимдик база кеңейип, ал барган сайын ар тараптуу болуп баратканына байкоо салып жатабыз. Мыйзамдарды унификациялоо боюнча иштер башталууда жана биринчилерден болуп ЕАЭБ мейкиндигинде «тыныгуу» өтүп жаткан ЕАЭБ Бажы кодекси кабыл алынды.

Төртүнчү бап «Евразия экономикалык биримдигинин катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоо тенденциясы» үч параграфтан турат. Төртүнчү главанын биринчи параграфында Евразия экономикалык биримдигинин Бажы кодексин жаңы этап катары кабыл алуу процесси изилденген Евразия экономикалык биримдигинин катышуучу – мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоо.

Бажы эл аралык экономикалык мамилелерди өнүктүрүүдө негизги ролду ойнойт. Чынында эле дал ушул орган товарлардын, жумушчу күчтөрдүн тез өтүүсүнө өбөлгө түзөт же тескерисинче интеграциялык бирикмелерге мүчө мамлекеттердин бажы чек арасында тоскоолдуктарды жаратат.

ЕАЭБ Бажы кодекси ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин ортосундагы соода-экономикалык байланыштарга тоскоолдуктарды жана тоскоолдуктарды жоюу боюнча мыйзамдарды унификациялоого багытталган биринчи документ болуп калды. Алсак, ЕАЭБ Бажы кодексинин 1-беренеси ЕАЭБде Бирдиктүү бажы жөнгө салуусу ишке ашырылып жатканын аныктайт, ал товарларды Бирликтин бажы чек арасы аркылуу өткөрүүнүн тартибин жана шарттарын, алардын Бирликтин бажы аймагында же анын чегинен тышкары жайгашуусун жана пайдаланылышын, товарлардын Бирликтин бажы аймагына келишине, алардын Бирликтин бажы аймагынан чыгуусуна, товарларды убактылуу сактоого, аларды бажылык декларациялоого жана чыгарууга байланыштуу бажы операцияларын жүргүзүүнүн тартибин, башка бажы операцияларын, бажы төлөмдөрүн, атайын, демпингге каршы, бажы органдарынын жана ЕАЭБтин бажы аймагында же анын чегинен тышкары товарларга ээлик кылуу, пайдалануу жана тескөө укуктарын ишке ашыруучу жактардын ортосундагы бийлик мамилелерин регламенттештирүү. Башкача айтканда, ЕАЭБде бажы укуктук мамилелери

эпизоддук түрдө эмес, бул тармактын өзгөчөлүгүн эске алуу менен кылдат жүзөгө ашырылып жатат.

ЕАЭБ Бажы кодекси 9 бөлүмдөн турат, алар өзүнө 465 беренени, ошондой эле 2 тиркемени камтыйт. ЕАЭБ БК 2009-жылы кабыл алынган Бажы биримдигинин Бажы кодексин (мындан ары-БС БК) алмаштырды, ага кол коюлган учурда Россия, Казакстан жана Белоруссия кирген. Салыштыруу үчүн белгилей кетүү керек, БС Бажы кодексинин буга чейинки негизги кемчиликтери, биринчиден, бажы органдарынын ыйгарым укуктарынын көпчүлүгү улуттук деңгээлге өткөрүлүп берилген, ал эми бул бажы жол-жоболорун жүргүзүүдө жана төлөмдөрдү алуу механизмдеринде айырмачылыктарды жараткан; ал эми экинчиден, БС БК өзүнөн тышкары ЕАЭБ алкагында 20дан ашык эл аралык келишимдер аракеттенген, алардын жоболору кээде бир катар карама-каршылыктарды камтыган. Ошондуктан жаңы кодексти иштеп чыгуу жана ага кол коюу бышып жетилген көйгөйлөрдү чечип, ЕАЭБ аймагында бажы жол-жоболорун жөнөкөйлөтүүгө тийиш. Ар кандай документ сыяктуу эле, ЕАЭБ Бажы кодекси мындан ары анын катышуучулары тарабынан сунуштарды жана толуктоолорду эске алуу менен өзгөрүлө турган платформа болуп калышы керек. Бара-бара бажы органдары өз ишин ачык-айкындуулуктун жана коомчулук алдындагы отчеттуулуктун негизинде уюштурушу керек. Бул багытта илимий негизделген чечимдерди иштеп чыгуу үчүн окумуштууларды бул ишке тартуу сунушталууда.

ЕАЭБ катышуучу мамлекеттеринде соода саясатын жүргүзүүдөгү башкы кыйынчылыктар бажы чөйрөсүндөгү тоскоолдуктар болуп саналат, бирок азыркы шарттарда ЕАЭБ ичинде эркин соодада жаңы тоскоолдуктар пайда болду жана бул экономиканын ар кандай тармактарындагы техникалык талаптар (санитардык, ветеринардык ж. б.) [Еликбаев, К. Н., Андропова, И. В. *Технические барьеры в торговле: практика ЕАЭС [Текст] / К. Н. Еликбаев, И. В. Андропова // Российский внешнеэкономический вестник. – 2021. – № 1, с. 29].* Техникалык стандарттардын пайда болушу-бул интеграциялык бирикмелерде дайыма боло турган аргасыз чара жана ал товарлардын улуттук рыногун коргоо үчүн катышуучу мамлекеттердин башкаруу ишмердигинде көрүнөт [Глазьев, С. Ю. *Актуальные задачи технического регулирования [Текст] / С. Ю. Глазьев // Контроль качества продукции. – 2020. - № 1, с. 10].*

2025 Стратегиясында коюлган милдеттер узак мөөнөттүү келечекке багытталган жана ал ЕАЭБди өз ара аракеттенүүнүн бардык аспектиери боюнча жагымдуу бирикмеге айландырууга, ошондой эле, мисалы, азыркы учурда ЕАЭБде байкоочулар болуп саналган Өзбекстан Республикасы жана Куба Республикасы сыяктуу жаңы мүчөлөрдүн кирүүсү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү ачууга багытталган.

Бул жагынан алганда Кыргыз Республикасы ачык позицияга ээ жана ал ЕАЭБге катышкан бардык мамлекеттердин ортосундагы кызматташтыкты ар тараптан бекемдөөгө жана тереңдетүүгө багытталган [Обращение Президента Кыргызской Республики к главам государств — членов ЕАЭС по случаю председательства Кыргызстана в органах Союза в 2022 г. [Электронный ресурс].

— *Режим docmyna: <https://eec.eaeunion.org/news/obrashhenie-prezidenta-sadyra-zhaparova-k-glavam-gosudarstv-%E2%80%93-chlenov-eaes-po-sluchayu-predsedatelstvovaniya-kyrgyzstana-v-organakh-soyuza-v-2022-godu/> – Загл. с экрана*].

Соода-экономикалык тоскоолдуктар ыйгарым укуктуу органдардын өкүлдөрү бажы контролун жүзөгө ашыруудагы маалыматтарга жана маалыматтарга жетиштүү ээ болбогон жана аларды бир түрдүү колдонуу мүмкүнчүлүгүн түзгөн ЕАЭБ алкагында кабыл алынган ченемдик-укуктук актыларды тийиштүү түрдө аткарбаган учурда пайда болот.

ЕАЭБтин Жогорку Экономикалык Кеңеши тарабынан 19-жылдын 2022-апрелинде кол коюлган, ташууларды көзөмөлдөө үчүн Евразия экономикалык биримдигинде навигациялык пломбаларды колдонуу жөнүндө макулдашуунун жактырылышы принципалдуу болуп калды [*О применении в Евразийском экономическом союзе навигационных пломб для отслеживания перевозок [Текст]: соглашение от 19 апреля 2022 года [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_tamoj_infr/n_seals/2022.04.19%20approve_agr_ns.pdf – Загл. с экрана*]. Бул Макулдашууну турмушка ашыруу катары рынокторду «агартууга» жана ЕАЭБде тышкы жана өз ара соода шарттарын теңдештирүүгө принципалдуу таасир тийгизет.

Бажы чөйрөсүндөгү маселелерди чечүү үчүн жана 2025 - жылдын бажылык башкарууну өркүндөтүү багытындагы стратегиясын иш жүзүндө жүзөгө ашыруу үчүн адистештирилген орган-Евразия экономикалык бирлигинин мүчө мамлекеттеринин бажы кызматтарынын бириккен Кеңеши (мындан ары - ОКТС) түзүлгөн, ал Бажы бирлигинин мүчө мамлекеттеринин бажы кызматтарынын бириккен коллегиясы жөнүндө келишимдин негизинде 22 - жылдын 2011-июнунда иштейт. ОКТС Бажы союзунун мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө так түшүнүк берет (Бим терминине жараша КТЖ стратегиялык пландоо ыкмасына ылайык – 3-тиркеме).

Бажы директиваларын бир түрдүү аткарууну түзүү максатында катышуучу мамлекеттердин бажы органдарынын буйруктары менен ОКТСТИН чечимдери кайталанат жана муну менен ОКТСТИ түзүү жөнүндө келишимдин 9-беренесинде чагылдырылган мыйзамдарды бир түргө келтирүү боюнча шарттар түзүлөт. Ошол эле учурда бул Келишимде октс тарабынан кабыл алынган чечимдердин толук аткарылышы үчүн мониторинг жана аткарылышына өз ара контролдук кылуу, талаш-тартыштарды жөнгө салуу механизми, аткарылбаган учурда санкциялардын унификациясы ж. б. сыяктуу белгилүү механизмдер каралган эмес.

Ушундан улам, биз бирдиктүү ченемдерди жана эрежелерди иштеп чыгуу, ошондой эле административдик кызматташтыктын укуктук механизмдерин иштеп чыгуу бөлүгүндө ЕАЭБ бажы органдарынын өз ара иштешүүсү өз ара пайдалуу негизде жүрүшү керек деген тыянак чыгарсак болот. ЕАЭБ органдарынын усулдук жана ырааттуу иши, атап айтканда, ЕЭК бирдиктүү чечимдерди жана аракеттерди иштеп чыгуу жана кабыл алуу үчүн узак мөөнөттүү келечекке багытталган.

Төртүнчү баптын экинчи параграфы цифровизация шарттарында ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринде мыйзамдарды унификациялоону карайт.

ЕАЭБдин бардык катышуучу-мамлекеттери «санариптик күн тартибин» түзүүнүн баштапкы этабында турушат, мындай жагдайларда алардын алдында өз ара жардам жана колдоо, ошондой эле оң натыйжалар боюнча тажрыйба алмашуу турат. ЕАЭБде санариптик трансформациянын долбоордук иши төмөнкү ыкмаларды талап кылат:

- мамлекеттер аралык жана улуттук деңгээлдерде санариптик трансформация боюнча алдыңкы долбоорлорду координациялоо;
- санариптик трансформациянын жаңы долбоорлорун практикада колдонууга шарттарды түзүү жана аларды колдоо;
- ар кандай институттардын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен санариптик өнүктүрүүнүн Евразиялык моделин иштеп чыгуу (санариптик трансформациянын Евразиялык борбору, ЕАЭБ стандартташтыруу институту ж.б.).

Кыргыз Республикасы санариптештирүү ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттерин бири-бири менен интеграциялоо процесси үчүн гана эмес, ошондой эле өлкөнү планетардык санариптик трансформациянын масштабдуу процесстерине киргизүү үчүн да зарыл түзүүчү болуп санала тургандыгынан келип чыгат.

ЕАЭБ катышуучу мамлекеттеринде санариптештирүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат бири-биринен айырмаланат жана аны ишке ашырууга ар кандай ык-амалдары бар. Мисалы, Армения Республикасында концептуалдык документтер болуп электрондук өкмөттүн стратегиясы жана Армения Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-2022-жылдарга карата программасы [*Программа Правительства Республики Армения 2017-2022 гг., 2021-2026 гг. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.am/ru/gov-program/> – Загл. с экрана*].

Беларусь Республикасы мамлекетти жана коомду башкаруу процесстерине санариптик технологияларды кеңири киргизүү менен санариптик трансформация боюнча ишти күчөтүүдө. Маалыматтык коомду өнүктүрүүнүн институттары жана инструменттери, маалыматташтыруу жаатындагы иш-чараларды ишке ашыруу тартиби, Улуттук автоматташтырылган маалыматтык система аркылуу электрондук түрдө мамлекеттик кызмат көрсөтүү, ошондой эле маалыматты коргоону камсыз кылуу укуктук жөнгө салууга дуушар болушат.

Казакстан Республикасында санариптештирүүнүн негизги документи болуп «Санариптик Казакстан» мамлекеттик программасы саналат [*Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» [Текст]: постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/documents/details/219984?lang=ru> – Загл. с экрана*] калктын жашоо сапаты жана коомдун толук санариптик трансформациясы. Алсак, «Санариптик Казакстан» мамлекеттик программасын ишке ашыруу «акылдуу чечимдерди» кабыл алууну, ошондой эле санариптик технологияларды киргизүүнүн бирдиктүү ыкмасынын негизинде «акылдуу шаарларды» киргизүүнү болжолдойт.

Россия Федерациясынын Президентинин Жарлыгы менен «Россия Федерациясында 2017-2030-жылдарга маалыматтык коомду өнүктүрүү стратегиясы жөнүндө» [О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017 – 2030 годы [Текст]: указ Президента Российской Федерации от 9 мая 2017 г. № 203 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/41919> – Загл. с экрана] Россия Федерациясында 2017-2030-жылдарга маалыматтык коомду өнүктүрүү стратегиясы бекитилген. Анда соода-экономикалык мамилелерди өнүктүрүү боюнча стратегиялык кызматташтыкты бекемдөө үчүн ЕАЭБге катышкан мамлекеттерге артыкчылыктуу орун берилген.

«Россия Федерациясынын санариптик экономикасы» программасы Россияда санариптик экономиканы өнүктүрүүгө багытталган. Платформаларды, технологияларды жана институционалдык жана инфраструктуралык чөйрөнү өнүктүрүүнүн артыкчылыгына жараша программа төмөнкү максаттарды аныктады.:

- ченемдик укуктук базаны түзүү, адам ресурстары менен камсыз кылуу, изилдөөчүлүк көндүмдөрдү жана технологиялык резервдерди даярдоо;
- маалыматтык инфраструктураны түзүү, маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу.

ЕЭК-бул коллегиялдуу орган, анын курамына азыркы учурда ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринен он өкүл кирет.

Чындыгында, азыркы тегиздик ар бир мамлекеттен министрлер рангындагы экиден өкүл бар экендиги логикалуу, алар квота боюнча катышкан мамлекеттердин ортосунда бирдей бөлүштүрүлөт. Бирок башка эл аралык уюмдардын тажрыйбасынан улам мындай органдарды мүчөлөрдүн так саны боюнча түзүү зарылдыгы келип чыкты. Ар бир коллегиялдуу орган добуш берүү жолу менен чечим кабыл алгандыктан, мындай мамиле компромисстик чечим кабыл алуу үчүн маанилүү.

Санариптик башкаруу жана санариптик технологиялар чөйрөсүндөгү мыйзамдарды унификациялоо максатында ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин биргелешкен аракеттери талап кылынат. Бул багыт баардыгы үчүн таптакыр жаңы тармак болуп саналат, анда кызматташуунун бирдиктүү ыкмаларын көп күч-аракет жумшабай калыптандырууга болот.

Ошентип, изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча биз комиссиянын курамына ЕЭКтин санариптик өнүгүү боюнча министринин Коллегиясынын жаңы мүчөсүн киргизүү зарылдыгы пайда болду деген тыянакка келебиз. Бул эсеп боюнча комиссиянын он биринчи мүчөсү болот, мейкиндикте ишке ашырыла турган конкреттүү милдеттер менен.

Ошентип, санариптик трансформация-бул санариптик чөйрөдө укуктук трансформацияны жүргүзүү, б.а. бүтүндөй ЕАЭБдин жана катышуучу мамлекеттердин мыйзамдарын өз-өзүнчө унификациялоону активдүү жүргүзүү. ЕАЭБдин ар бир катышуучу – мамлекети өз тажрыйбасынын негизинде иштелип чыккан санариптик трансформация – «санариптик мамлекет» концепциясын ишке ашырууда өз саясатын жүргүзөт. Санариптештирүү процесстерин башкаруу жана

аткаруу бийлик органдарына инновациялык ыкмаларды жана санариптик чечимдердин алдыңкы моделдерин колдонууга ыйгарым укуктарды берүү менен байланышкан милдеттерди чечүү алдыда турат.

Төртүнчү баптын үчүнчү параграфы Европа биримдигинин жана Евразия экономикалык биримдигинин мыйзамдарын унификациялоонун салыштырма талдоосуна арналган.

Дүйнөлүк экономикада жана саясатта регионализмдин өнүгүшү акыркы он жылдыктарда эки тенденция менен мүнөздөлгөн. Бир жагынан, регионалдык уюмдардын саны жана масштабы көбөйдү, регионалдык уюмдар дүйнөнүн ар кайсы бурчтарында пайда болуп, барган сайын маанилүү ролду ойноп жатышат. Башка жагынан алганда, регионалдык уюмдарды түзгөн жана ага кошулган өлкөлөрдүн гетерогендүүлүгү уюмдардын структурасынын гетерогендүүлүгүнө дал келбейт. Тескерисинче, регионалдык уюмдар мүнөздөлгөн жалпы этапка ылайыкташууга жакын институционалдык формат жана интеграция процесстеринин ырааттуулугу.

ЕАЭБ «ченемдик евроцентризм»деп аныктоого боло турган дагы бир мисал болуп саналат. ЕАЭБ интеграциянын жана бирдиктүү Европа Бирлигинин деңгээлине жетпегени анык, бирок Европа Шериктештигинин (мындан ары-коомчулук) үлгүсү боюнча ЕАЭБдин жалпы институттарын түзүү иши байкалаарлык жана бул фактыны эч ким талаша албайт.

Ошентип, ЕБ менен ЕАЭБдин ортосундагы өз ара аракеттенүүнү түшүнүү үчүн биз уюмдардын ортосундагы түздөн-түз өз ара аракеттенүүнү гана эмес, ошондой эле ЕБ менен ЕАЭБдин ортосундагы коңшулук бөлүгүндөгү атаандаштыкты да, эки уюмдун ортосундагы идеологиялык байланыштарды да изилдешибиз керек.

Институционалдык окшоштук алар үчүн эң айкын көрүнүп турган ЕАЭБдин эки институту - бул Евразия экономикалык комиссиясынын Коллегиясы жана ЕАЭБ соту. Комиссиянын өзүнчө «министрликтер» жана ири улуттар аралык бюрократия менен курулушу, институттун аталышы ЕСтин тажрыйбасынан алынган сыяктуу. Ошол эле учурда, ЕАЭБ соту Европалык сот адилеттигинен шыктанган окшойт, анын жалпы мамилеси жана болжолдонгон юридикалык тажрыйбасы жагынан.

Белгилей кетсек, Европа Шериктештигинин соту (мындан ары-ЕС соту) кеңири жана ар тараптуу компетенцияга ээ, бул анын алдында ЕСтин иштешине жана өнүгүшүнө практикалык таасир этүүнүн чоң мүмкүнчүлүктөрүн ачат. ЕС соту өз тажрыйбасында мүчө мамлекеттердин жеке муктаждыктарына ЕСтин жалпы кызыкчылыгын үстөмдүк кылуу, ЕС органдарынын жана улуттук өкмөттөрдүн ортосундагы компетенцияны чектөө, ЕС органдарына ыйгарым укуктарды берүүнүн жана мүчө мамлекеттердин өзүнүн эгемендүүлүгүнүн бир бөлүгүн өткөрүп берүүнүн кайтарылгыс натыйжаларынын идеяларын жигердүү жана ырааттуу коргойт [Энтин, М. Л. Суд европейских сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции [Текст] / М. Л. Энтин. – М.: Международные отношения, 1987]. Табиятына карабастан, аткаруу органы

катары ЕБ соту ЕБ ичиндеги мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигине чоң таасирин тийгизет.

ЕАЭБдин иштеши бирдиктүү стандарттардан жана эрежелерден көз каранды: маңызы боюнча, Бул биринчи кезекте жөнгө салуучу институт. Бул маселе боюнча дискуссияда регионализмди «жалпы Ченемдик-укуктук база» катары кароо регионализмдин европалык моделинин ажырагыс өзгөчөлүгү болуп саналат (ал талкуусуз эле ЕАЭБ болуп саналат), ошол эле учурда регионализмдин башка моделдери көбүнчө долбоордук мамилеге таянат жана жалпы инфраструктураны каржылоого басым жасайт.

Европа Бирлигинин иштеши жөнүндө келишимде өзгөчө эл аралык келишимдик мамилелерди чагылдырган жеке жактардын укуктук статусуна негизги басым жасалган [Кашкин, С. Ю. *Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями [Текст] / С. Ю. Кашкин. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: ИНФРА-М, 2022*].

Жогорудагы келишимдин 20-беренесинде Европа Бирлигинин жарандыгы аныкталган. Улуттук жарандык актуалдуулугун жоготпойт, бирок ЕС жарандыгы менен толукталат. Ушунун негизинде ЕБ жарандары эл аралык келишимдерде каралган кошумча мүмкүнчүлүктөрдү алышат. Төмөнкүлөр кирет:

1) ЕБ жарандары катышуучу мамлекеттердин аймагында эркин жүрүүгө жана жашоого укуктуу;

2) ЕС жарандарына саясий укуктар берилет, б. а. Европа парламентинин деңгээлинде жана жергиликтүү деңгээлде (муниципалитеттер) жергиликтүү жарандар менен бирдей жашаган мамлекеттерде шайлоого катышуу укугуна ээ;

3) ЕБ жарандары ЕБге мүчө эмес мамлекеттин аймагындагы ошол мамлекеттин жарандары сыяктуу эле шарттарда ЕБден тышкаркы бардык мүчө мамлекеттердин коргоосуна (дипломатиялык жана консулдук) ээ;

4) ЕС жарандары ЕС органдарына эне тилинде кайрылуу жана бул кайрылууларга жооп алуу укугуна ээ.

Эгер ЕАЭБ алкагында мыйзамдарды унификациялоо көйгөйлөрүнө өтсөк, анда ЕАЭБ жөнүндө келишимди ишке ашырууда ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин укук колдонуу практикасын талдоо, документтери [О ратификации международных договоров по присоединению Кыргызской Республики к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года [Текст]: закон Кырг. Респ. от 21 мая 2015 года № 111 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/111154?refId=644423> – Загл. с экрана] ЕАЭБ алкагында жумуш издеген жарандардын эркин жүрүүсүнө байланыштуу бир катар көйгөйлөр ачыкка чыгат.

Азыркы учурда ЕАЭБде төмөнкү көйгөйлөр бар:

1) чет өлкөлүк кызматкерлерди (мигранттарды) камсыздандырууда ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин жарандары үчүн аларды берүүнүн бирдей шарттары түзүлбөйт;

2) медициналык кызмат көрсөтүүдө басмырлоочу шарттар, интеграциялык бирикмеге мүчө мамлекеттердин жарандары жана үй - бүлө мүчөлөрү үчүн медициналык жардам көрсөтүүнүн эрежелерин унификациялоо жок;

3) ЕАЭБге катышкан мамлекеттер эмгек келишимдеринин же жарандык-укуктук мүнөздөгү келишимдердин ж. б. негизинде иштеген эмгек мигранттарынын миграциялык эсебин жүргүзбөйт.

Европа Бирлиги жана Евразия экономикалык бирлиги ар кандай этаптарда жана шарттарда пайда болгон, бирок алардын түзүмү жана иштөө тутуму боюнча окшош негиздерге ээ. ЕБ эл аралык уюм катары, ошондой эле катышуучу мамлекеттер катары, алардын жалпы кызыкчылыктарына кызмат кылган мыйзамдарды унификациялоо боюнча бай тажрыйба топтошту. ЕАЭБ жаңы интеграциялык бирикме катары өз жолун баштап, интеграциялык бирикмени бекемдөө боюнча кызматташтыкты өстүрүүдө. ЕАЭБ алкагында кабыл алынган эл аралык келишимдердин негизинде бирдиктүү механизмдерди иштеп чыгуу боюнча чоң иш алдыда турат. Интеграциялык бирикменин бардык катышуучуларынын тең укуктуулугу жана кызыкчылыктарын урматтоо биринчи орунда болууга тийиш.

Бешинчи бап «Кыргыз Республикасы Евразия экономикалык бирлигинин Келишиминин катышуучусу катары: мыйзамдарды унификациялоо маселелери» үч параграфтан турат. Бешинчи главанын биринчи параграфында Евразия экономикалык биримдигинин ишмердүүлүгүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоонун өзгөчөлүктөрү каралган.

Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге катышуусу талашсыз факт болуп калды, ал анын КМШ мейкиндигиндеги интеграциялык долбоорлорго катышуусунун Уландысы болду, улуттук кызыкчылыктарга шайкеш келет жана улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга жана жарандардын, анын ичинде КМШ мамлекеттеринен тышкары иштеген жарандардын жыргалчылыгын жакшыртууга багытталган [Джумагулов, А. М. *Правовая политика Кыргызской Республики в сфере международных отношений: вопросы теории и практики [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А. М. Джумагулов. - Бишкек, 2020, с. 11*].

Кыргыз Республикасы өзүнүн ниетин алгач 12-жылдын 2011-апрелинде жарыялаган жана Беларусь Республикасынын, Казакстан Республикасынын жана Россия Федерациясынын Бажы союзуна жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндикке кошулуу процесси башталган.

Ушуга байланыштуу ЕврАзЭСтин мамлекеттер аралык кеңешинин 19-жылдын 2011-майында «ЕврАзЭСтин алкагында Кыргыз Республикасынын Бажы союзуна кошулуусу жөнүндө» чечими кабыл алынган, ЕврАзЭСтин Интеграциялык комитетинин жана Бажы союзунун Комиссиясынын катчылыктарына бул маселени иликтөө жана тиешелүү сунуштарды даярдоо тапшырылган.

Кыргыз Республикасы ЕАЭБге кирген учурда жаңы мүчө үчүн да, ЕАЭБ үчүн да принципиалдуу мүнөздөгү бир катар документтер кабыл алынган. Мисалы, Евразия экономикалык комиссиясынын Кеңешинин 23-жылдын 2014-июнундагы чечими менен ЕРӨБ 42 мурда иштеп келген жумушчу штаб Евразия экономикалык бирлигинин түзүлүшүн эске алуу менен Беларусь Республикасынын, Казакстан Республикасынын жана Россия Федерациясынын

Бажы союзуна жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндигине Кыргыз Республикасынын кошулуусу боюнча жумушчу орган болуп кайра түзүлгөн жана анын курамы жаңыртылган жана кеңейтилген. Жумушчу топко Евразия экономикалык комиссиясынын Кеңеши тарабынан жаңы Евразия экономикалык биримдигин түзүүнү эске алуу менен Беларусь Республикасынын, Казакстан Республикасынын жана Россия Федерациясынын Бирдиктүү экономикалык мейкиндигине Кыргыз Республикасынын кошулуусу боюнча иш-аракеттер планын («жол картасын») даярдоо тапшырылган.

Ошентип, Кыргыз Республикасы менен Армения Республикасынын ЕАЭБге кошулуу тажрыйбасында ЕАЭБге жаңы мүчөнү кабыл алуунун «схемасы» иштелип чыккан.

ЕАЭБ жөнүндө келишим мамлекеттер аралык мамилелерде, өзгөчө постсоветтик мейкиндикте жаңы көрүнүш катары тарыхый маанидеги документке айланууда. Катышуучу мамлекеттер, алардын биргелешкен иш процессинде келип чыккан бардык кыйынчылыктарга карабастан, уюштуруу келишимдеринде каралган багыттар боюнча кызматташтыкты андан ары тереңдетүүгө ниеттенишүүдө. ЕАЭБдин ишмердүүлүгү эң көп экономикалык багытка ээ экенин моюнга алуу керек, бирок келечекте ал Евразия мейкиндигинде азыркы Европа Биримдигинин прототиби болуп калат. Бул үчүн экономикаларды гана эмес, эң башкысы - укуктук системаларды, мыйзамдарды жакындатуу боюнча бир нече этаптардан өтүү керек, ал биргелешкен ишмердүүлүктүн алкагында ошол жетишкендиктерди бекем бекемдейт. Барган сайын жаңы чөйрөлөр жана багыттар жетишилген келишимдерге ылайык бирдиктүү болот.

Ошондой эле, коомдогу ишмердүүлүктүн маанилүү багыттарынын бири болуп билим берүү жана илим тармагы эсептелет. Белгилүү болгондой, билим берүү жана илим мыйзамдарды жана регламенттерди унификациялоо жолу менен ЕАЭБде эмгек ресурстарынын эркин жүрүүсүнө өбөлгө түзөт, бул өз кезегинде эмгек рыногунда Биримдиктин аймагында уникалдуу эмгек рыногунун түзүлүшүнө алып келет. ЕАЭБ жөнүндө келишимди камтыган квалификациялуу эмгек мигранттары үчүн кепилдиктердин бири алардын жогорку билими жөнүндө дипломдорун таануу болуп саналат. ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринде окумуштуулук даражалар жөнүндө документтерди өз ара таануу жөнүндө *[О взаимном признании документов об ученых степенях в государствах-членах ЕАЭС [Текст]: соглашение от 8 июня 2023 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01440085/itia_13062023 – Загл. с экрана]* (Макулдашуунун 4 жана 5-беренелери).

Алсак, айрым эл аралык уюмдар тарабынан окумуштуулардын укуктук статусунун бирдиктүү эл аралык стандартын түзүү боюнча иштер жүргүзүлүп жатат, бирок салыштырма талдоо ар кайсы мамлекеттердеги мамилелердеги айырмачылыктарды көрсөтүп турат. Андан ары унификациялоо үчүн бирдиктүү терминологияны жана ченемдик базаны иштеп чыгуу зарыл. Илимий статусту унификациялоого багытталган Болон процесси, ал күтүлгөн бир түрдүүлүккө жете элек *[Васильев, А. А., Печатнова, Ю. В. Правовое положение ученого в*

России и за рубежом [Текст] / А. А. Васильев, Ю. В. Печатнова // Управление наукой и наукометрия. 2021. №4. – С. 523 – 539].

ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин жарандарына эмгек ишмердигин тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруу үчүн катышуучу мамлекеттердин окуу жайлары тарабынан берилген, жогорку билими жөнүндө белгиленген үлгүдөгү дипломдорду таануу жол-жобосусуз жөнөкөйлөштүрүлгөн шарттар түзүлөт. Бирок, башка мүчө мамлекетте юридикалык, окутуучулук, медициналык же фармацевттик иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу үчүн арыз берген кызматкерлер жумушка орношкон мамлекеттин мыйзамдарына ылайык таанылышы мүмкүн. Алар жумушка орношкон мамлекеттин мыйзамдарында белгиленген окутуу документтерин таануу жол-жобосунан өтүшү керек. Билим берүү негизги факторлордун бири болгондуктан, ЕАЭБдин кызматкерлери менен тарбиялык иштерди жүргүзүү, билим берүү чөйрөсүндөгү көйгөйлөрдү чечүү ЕАЭБ Бирлик өлкөлөрүнүн ортосунда, мамлекеттик иш менен камсыз кылуу чөйрөсүндө кызматташуунун маанилүү багыттары болуп саналат, алар социалдык-маданий чөйрөнүн кызматкерлеринин жана алардын үй-бүлөлөрүнүн адаптацияланышына өбөлгө түзөт.

ЕАЭБге мүчө мамлекеттердеги эмгекчилерге берилген шарттарга карабастан, мисалы, жогорку окуу жайларына профессордук-окутуучулук курам катары кызмат орундарына кабыл алынган кызматкерлердин агымы байкалган жок. Биздин оюбузча, маселе ЕАЭБ жөнүндө келишимдин өзүндө эмес (26-бөлүм), ЖОЖдор ортосунда тыгыз кызматташуу үчүн шарттарды түзүүдө. ЕАЭБ жөнүндө келишимдин жогоруда көрсөтүлгөн бөлүмүн «мүчө мамлекеттердин эмгекчилеринин ишмердигинин кепилдиктери» деген кошумча 98-1-берене менен толуктоо маанилүү деп эсептейбиз (5-тиркемени караңыз). Кабыл алынган чаралар эмгекчилер өз өлкөсүнөн тышкары жакка барганда ишенимдүү иш алып баруу үчүн зарыл шарттарды түзөт.

Мындан улам, эл аралык келишимдердин жаңы долбоорлору боюнча сунуштар, ошондой эле соода шарттарын өзгөртүү жана Кыргызстанды ЕАЭБге интеграциялоонун башка маселелери боюнча квалификацияны жогорулатуу жана консультациялар зарылдыгы – бул демилгелердин баары биринчи кезекте чечим кабыл алуучу жактардан, башкача айтканда министрликтердин, ведомстволордун жетекчилеринен, республиканын региондорунун жана райондорунун жетекчилеринен башталууга тийиш.

Бешинчи баптын экинчи параграфында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын унификациялоону өнүктүрүүдө Евразия экономикалык биримдиги жөнүндө Келишимдин ролу жана мааниси каралат.

ЕАЭБ жөнүндө келишимди кабыл алуу бир нече этаптардан өттү, ал дээрлик бир нече ондогон жылдарга созулду. Келишимдин акыркы текстин кабыл алуунун финалдык этабында келишим эл аралык ачык укуктун ченемдерине жана принциптерине, анын ичинде БУУнун Уставына ылайык түзүлүшү, ошондой эле анын айрым катышуучуларынын (Россия Федерациясы, Кыргыз Республикасы) ДСУнун ишине катышуусу жана 1994-жылдагы ГАТТ/ДСУ макулдашуусун бузбашы керектиги айкын болгон [О Ратификации Протокола о присоединении

Кыргызской Республики к Маракейскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации от 14 октября 1998 г. [Текст]: закон Кырг. Респ. от 17 ноября 1998 г. № 146 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/153?refId=282031> – Загл. с экрана].

ЕАЭБ жөнүндө кол коюлган Келишим төмөнкү бөлүктөрдөн турат, алар:

- 1) Евразия экономикалык бирлигин түзүү;
- 2) Бажы союзу;
- 2) Бирдиктүү экономикалык мейкиндик;
- 4) өтмө жана жыйынтыктоочу мүнөздөгү жоболорду.

Алсак, ЕАЭБ жөнүндө келишим эл аралык келишим катары 28 бөлүмдөн турат, аларга 118 берене, ошондой эле 33 тиркеме кирет. Келишим кабыл алынган учурдан тартып ЕАЭБ Бажы кодекси жалпы союздук мыйзамдарды унификациялоо боюнча алгачкы документтердин бири болуп калды. Кыргыз Республикасы интеграциялык бирикменин алкагында артыкчылыктуу болуп саналган чөйрөлөр боюнча ЕАЭБге катышкан мамлекеттер менен улуттук мыйзамдарды жалпы белгиге келтирүү боюнча иштерди максаттуу жүргүзөт.

Негизги Келишимден жана анын тиркемелеринен тышкары дагы эки макулдашуу түзүлгөндүгүн белгилей кетүү зарыл: эл аралык ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу тартиби жана Бирликтин үчүнчү жактар менен эл аралык келишимдерин даярдоо жана түзүү тартиби. Бул эки документ ЕАЭБдин эл аралык ишмердүүлүгүн жөнгө салат, ошондой эле мүчө мамлекеттердин лидерлеринен турган башкы орган катары Жогорку Евразия экономикалык кеңешине эл аралык келишимдерди иштеп чыгууга жана кол коюуга көзөмөлдү жүзөгө ашырууга ыйгарым укук берет, б.а. үчүнчү тараптар менен келишимдер анын макулдугу жана мандаты боюнча гана түзүлүшү мүмкүн.

Биздин оюбузча, интеграциянын пайдасына негизги аргументтер маанилүү инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашыруу жана стратегиялык товарларды туруктуу жана алгылыктуу баалар боюнча берүү мүмкүнчүлүгү, өзгөчө келечекте ЕАЭБ боюнча өнөктөштөр менен жалпы энергетикалык рынокторду (электр энергиясы, газ, мунай жана мунай өнүмдөрү) түзүү контекстинде болду.

Кыргыз Республикасынын Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө келишимге кошулуусу жөнүндө келишимге ылайык, 29-май, 2014-жыл, кол коюлган. Москва 23 декабря 2014 года [*Закон Кыргызской Республики «О ратификации международных договоров по присоединению Кыргызской Республики к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года» от 21 мая 2015 года № 111// <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111154?cl=ru-ru>*] бир жагынан Беларусь Республикасы, Казакстан Республикасы жана Россия Федерациясы, экинчи жагынан Кыргыз Республикасы тыгыз интеграцияны өнүктүрүүгө, экономикаларды жакындаштырууга жаңы импульс берүү максатында, ошондой эле социалдык Прогресс жана элдердин жыргалчылыгын жакшыртуу максатында, 10-жылдын 2014-октябрында Евразия экономикалык биримдиги жөнүндө келишимге 29-жылдын 2014-майында Армения Республикасынын кошулуусу жөнүндө келишимге кол коюлгандыгын көңүлгө алып, анын ичинде Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө келишимге

29-жылдын 2014-майында өзгөртүүлөрдү киргизүүнү караштырат, алардын базасында Бажы союзунун жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин келишимдик-укуктук базасын түзүү жүзөгө ашырылган эл аралык келишимдер Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө келишимдин 29-майынан 2014-жылга чейин негизи болуп калгандыгын эске алып, Кыргыз Республикасынын Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө милдеттенмелерди аткарууга даярдыгын белгилөө менен, аталган эл аралык келишимдерде каралган, Кыргыз Республикасынын Бажы союзуна жана Беларусь Республикасынын, Казакстан Республикасынын жана Россия Федерациясынын Бирдиктүү экономикалык мейкиндигине кошулуусу боюнча зарыл иш-чараларды Кыргыз Республикасынын аткаруусу боюнча иштердин жүрүшүн эске алып, келишимде Кыргыз Республикасы Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө 29-жылдын 2014-майындагы келишимге, ошондой эле Евразия экономикалык бирлигинин укугуна кирген башка эл аралык келишимдерге Кошулган.

Кыргыз Республикасынын бардык эл аралык келишимдериндей эле шарттарда Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдерине ылайык келүү маселеси каралган. Алсак, 29-майындагы 2014-жылдагы Евразия экономикалык бирлиги жөнүндө келишимди, Евразия экономикалык бирлигинин мыйзамдарынын бир бөлүгү болуп саналган айрым эл аралык келишимдерди жана Кыргыз Республикасынын ЕАЭБ жөнүндө келишимге 8-майындагы кошулушуна байланыштуу Евразия экономикалык бирлигинин органдарынын актыларын ишке ашыруунун шарттары жана өткөөл механизмдери жөнүндө протоколго өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу Протокол негизги мыйзамга карама-каршы келбейт.

Баштапкы этапта Бирликтин жаңы катышуучусу катары Кыргыз Республикасына аны бардык механизмдерге жана жол-жоболорго акырындык менен киргизүү мүмкүнчүлүгү берилди. Бирок бул мыйзамдарды унификациялоо ишине тиешелүү эмес. Анткени бул көлөмдүү жана комплекстүү иш, ал бүгүнкү күнгө чейин графиктен кечигүү менен жүргүзүлүүдө.

Кыргыз Республикасы интеграциялык бирикменин катышуучусу катары улуттук кызыкчылыктарды эске алуу менен чечимдерди кабыл алат жана Кыргызстандын жарандарынын укуктарын коргоодо аракеттенет. Алсак, мисалы, Евразия экономикалык комиссиясынын Кеңешинин 12-жылдын 2019-декабрында Санкт - Петербургда өткөн отурумунда Евразия экономикалык бирлигине мүчө мамлекеттердин ортосунда Кыргыз Республикасы Евразия экономикалык бирлигинин Бирдиктүү бажы тарифинде (мындан ары-ЕАЭБ ТЭИ ТН) белгиленгендерден айырмаланып, ташып кирүү бажы алымдарынын коюмдарын колдонгон товарлардын жана ставкалардын тизмегинин колдонуу мөөнөтүн Кыргыз Республикасы үчүн узартуу жөнүндө макулдашууга жетишилди.

Ошентип, ЕАЭБ жөнүндө келишим Кыргыз Республикасы үчүн жаңы көрүнүш болуп калды, ал түздөн-түз Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын бир бөлүгү болуп калды, анткени ал мамлекет ичиндеги тариздөөнүн бардык этаптарынан өттү. Мамлекет ичиндеги ченемдерди унификациялоо боюнча акырындык менен иштеп чыгуу процесси жүрүп жатат. ЕАЭБ жөнүндө келишим

жаңы укуктук категорияны - «Бирликтин укугу» түзүү үчүн шарттарды түзө баштады, ал ЕАЭБдин бардык катышуучу мамлекеттери үчүн юридикалык реалдуулукка айланды. ЕАЭБ жөнүндө келишим Биримдиктин укугунун негизин түзөт. Бирликтин укук тутумуна ылайык, ЕАЭБ жөнүндө келишим жогорку юридикалык күчкө ээ. Бул Келишимдин 3-беренесинин 6-пунктун талдоодон келип чыгат, анда Бирликтин алкагында эл аралык келишимдер менен келишимдин ортосунда карама-каршылыктар келип чыккан учурда келишим артыкчылыкка ээ, ал эми Бирликтин органдарынын чечимдери жана тескемелери Келишимге жана бирликтин алкагындагы эл аралык келишимдерге карама-каршы келбөөгө тийиш экендиги жөнүндө жобо бекемделген. Башкача айтканда, бул ченем жаңы интеграциялык бирикмени түзүүдө маанилүү болуп калды жана ал ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоодо өбөлгөлөрдү түзөт.

Бешинчи баптын үчүнчү параграфы Кыргыз Республикасынын Евразиялык экономикалык биримдигинин Келишимине катышуу көйгөйлөрүнө арналган.

Кыргыз Республикасынын ЕАЭБ ишине катышуусу мыйзамдарды унификациялоого жана соода-экономикалык өнүгүүгө гана өбөлгө түзбөстөн, маданий-гуманитардык байланыштар бекемделип, ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин жарандарынын ортосунда тыгыз байланыш түзүү үчүн зарыл шарттар түзүлөт.

Иштин мындай абалына ЕврАзЭСке мүчө мамлекеттердин парламенттери тарабынан мурда кабыл алынган ченемдик-укуктук актылар да өбөлгө түзөт, алар интеграциялануучу мамлекеттердин мыйзамдарын жакындаштырды. Алсак, ЕврАзЭСтин Парламенттер аралык ассамблеясы иштеген мезгилде 80ге жакын мыйзам актыларынын типтүү долбоорлору кабыл алынган жана анда камтылган ченемдер катышуучу мамлекеттердин ишмердүүлүгүнүн ар кандай чөйрөлөрүндө улуттук мыйзамдарын жакындатуу мүмкүнчүлүгүн ачкан [Мами, К. А. *Сближение во имя благополучия и процветания [Текст] / К. А. Мами // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. - 2012. - №11. – С. 10-13*].

Евразиялык экономикалык интеграциянын пайдасына жасалган тандоо, Кыргызстан ЕАЭБ алкагында интеграцияны тереңдетүү перспективалары менен өзүнүн экономикалык өнүгүүсүнө багыт берет. Бирликтин толук укуктуу мүчөсү катары Кыргыз Республикасы Бирликтин башка мүчө мамлекеттери менен өз демилгелерин жүзөгө ашыруу жана бүтүндөй экономикалык бирликтин келечегине таасир этүү үчүн бирдей укуктарга жана мүмкүнчүлүктөргө ээ. Келишимди, Бирликтин алкагында эл аралык макулдашууларды жана Бирликтин органдарынын чечимдерин ишке ашыруу боюнча талаш маселелер келип чыккан учурда, Кыргызстан Евразия экономикалык бирлигинин сот органына кайрылууга укуктуу.

Иштин мындай стили Бирликтин иштөө процессинде интеграциянын стратегиялык багыттарынын ишке ашырылышын кароо жана зарыл болгон учурда кийин белгилүү чөйрөлөрдө интеграцияны тереңдетүү жана аларды Бирликтин катышуучу мамлекеттеринин укуктук талаасына көбүрөөк деңгээлде

тартуу үчүн тандалган. Башка сөз менен айтканда, союздук келишим төрт эркиндиктин ар кандай интеграциясын караган. Мында Биримдиктин максаттары зарыл жана кажыбас болот – бул калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу кызыкчылыгында катышуучу мамлекеттердин экономикаларын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү, Биримдиктин алкагында бирдиктүү рынокту түзүүгө умтулуу, улуттук экономикаларды комплекстүү модернизациялоо, кооперация жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу.

Ошентип, Кыргыз Республикасы ЕАЭБ алкагында болуп жаткан интеграциялык процесстерге өзгөчө маани берет. Өлкөнүн экономикасына инновацияларды жана алдыңкы технологияларды киргизүү мамлекеттин мыйзамдарын дайыма өркүндөтүүнү талап кылат. ЕАЭБ органдарынын деңгээлинде Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктарын илгерилетүү боюнча божомолдорду жана аналитикалык документтерди, ченемдик-укуктук документтердин долбоорлорун иштеп чыга турган адистердин ичинен көз карандысыз илимий-изилдөө борборлорун түзүү сунушталат.

Акыркы мезгилде Кыргыз Республикасынын аткаруу органдары тарабынан мыйзамдарды унификациялоо боюнча практикалык иштер байкалууда. Ошентип, мындай чечимдердин бири Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Евразия экономикалык биримдигинин алкагында ишти уюштуруу жөнүндө» токтомун 9-жылдын 2020-мартында, 138-жылы кабыл алуу болду. Бул токтом өзүнө практикалык пландын документтерин камтыйт.

Эми ЕАЭБ жөнүндө келишимге кайрылалы, анда 3-беренеде Биримдиктин иштешинин негизги принциптерине өз ара пайдалуу кызматташтыкты, тең укуктуулукту жана Тараптардын улуттук кызыкчылыктарын эске алууну камсыз кылуу кирет.

Иш жүзүндө эл аралык уюмдардын ишмердүүлүгүндө тең укуктуулук принциби уюмдун мүчөлөрүнүн жарандарынын ичинен Катчылыктын кызматкерлеринин штатын түзүү жолу менен да жетишилет. Бул жагынан алганда, көпчүлүк заманбап эл аралык уюмдар, качан кызматкерлерди ишке тартуу ар кандай мамлекеттердин, континенттердин, ошондой эле улуттардын өкүлдөрүн так урматташат.

Биздин оюбузча, ЕАЭБ да четте калбашы керек, тескерисинче, бул багытта өзүн толук талап кылынган катары көрсөтүшү керек. Туруктуу негизде ЕЭКте жана ЕАЭБ Сотунун Аппаратында кызматкерлер штаттык бирдикке алынат, ал конкурстук негизде ишке ашырылат.

Туруктуу иштеген орган сыяктуу эле Комиссиянын негизги милдеттерине Бирликтин иштөө жана өнүгүү шарттарын камсыз кылуу, ошондой эле Бирликтин алкагында экономикалык интеграция чөйрөсүндө сунуштарды иштеп чыгуу кирет. Комиссия ошондой эле өз ишин мүчө мамлекеттердин тең укуктуулугунун жана улуттук кызыкчылыктарын эске алуунун, ошондой эле ачыктыктын, айкындуулуктун жана объективдүүлүктүн негизинде жүзөгө ашырат.

Биздин оюбузча, ЕЭКтин жана Биримдиктин сотунун аппаратынын кызматкерлеринин штатын түзүүдө негизги ченем ЕАЭБ жөнүндө келишимдин 9-беренеси болуп саналат. Бул берене катышуучу мамлекеттердин бирдей

өкүлчүлүк принциби толук өлчөмдө сакталышы үчүн талапкерлерди тандоо планында жеткире иштеп чыгууну талап кылат. Ошондой эле конкурстун катышуучулары үчүн бирдей мүмкүнчүлүк принциби менен толуктоо зарыл. Анткени, конкурстук комиссиялар органдар жайгашкан жерде (ЕЭК – Москва ш., ЕАЭБ соту – Минск ш.) отурушат жана көптөгөн талапкерлер документтерин тапшыра алышпайт жана конкурска бирдей шарттарда катыша алышпайт. Жыйынтыгында ЕАЭБдин өнүгүүсүнө катыша ала турган жана өз салымын кошо ала турган талапкерлер үчүн жасалма тоскоолдук түзүлөт. Конкурстук комиссия талапкерлерди тандоо үчүн көчмө жыйындарды өткөрүү же конкурсанттар менен он-лайн формада иш алып баруу ченеми менен толуктоо сунушталууда.

Кыргыз Республикасында ар кандай изилдөөчүлөр таасир этүү маселесин изилдеп жатышат ЕАЭБ укугу жалпысынан мыйзамдарга. Диссертант бир нече жылдан бери (2017-2018-окуу жылынан тартып азыркы учурга чейин) иштелип чыккан жумушчу программанын негизинде «эл аралык мамилелер», «эл аралык укук» адистиктери боюнча магистранттар үчүн «ЕАЭБ укугу»атайын курсун окутуп келет. Материалдарды апробациялоонун негизинде «ЕАЭБ укугу» окуу куралы даярдалып, ал 2019-жылы басылып чыккан. Бул иштин жыйынтыгы боюнча ЕАЭБ укугу бул башка илимий багыттар менен тыгыз чырмалышкан жана дисциплиналар аралык мүнөзгө ээ болгон юридикалык илимдеги көлөмдүү жана жаңы көрүнүш экендигин белгилөөгө болот. ЕАЭБдин укугун изилдөө мезгилдин талабы болуп саналат жана ал көбүрөөк деңгээлде колдонмо мүнөзгө ээ, анткени анын иштеп чыгуулары мамлекеттин аткаруучу органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуу процессинде колдонулушу мүмкүн. Атап айтканда, Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинети эксперттик коомчулуктун илимий негизделген сунуштарын эсепке албайт.

КОРУТУНДУ

Жогоруда баяндалгандардын негизинде мамлекеттердин мыйзамдарын бирдейлештирүүгө карата төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот.:

1. Ошентип, теориялык аспектиде мамлекеттердин мыйзамдарын бириктирүү мамлекеттердин жана анын Мыйзам чыгаруу системасынын пайда болушу жана өнүгүшү менен пайда болот. Акыркы жылдары окумуштуулар мамлекеттердин мыйзамдарын бир түргө келтирүүнү ар кандай көз караш менен карашкан, бирок азыркы учурда бул илимий проблемаларды ар тараптан изилдөө жана иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болду. Бул контекстте мыйзамдарды унификациялоону изилдөөнүн жалпы ыкмаларын бириктирүү жана аны мамлекеттердин мыйзам чыгаруу процессинде практикалык колдонуу боюнча пландуу иштерди жүргүзүү зарыл. Мындай иштердин бири илимпоздордун пикирлери жана теориялык иштеп чыгуулары, ошондой эле аталган тема боюнча деталдуу изилдөө иштери боло турган мыйзамдарды унификациялоо маселелери боюнча илимий-практикалык семинарларды жана конференцияларды өткөрүү болушу мүмкүн.

2. Мамлекет ичиндеги жана эл аралык укуктагы укукту унификациялоо ар кандай деңгээлдеги (эки тараптуу жана көп тараптуу) кызыкдар тараптар тарабынан ишке ашырылуучу эл аралык келишимдерди кабыл алуу аркылуу ишке

ашат. Ааламдашуу процесстери эл аралык мамилелердин катышуучуларын, эгерде алар өнүгүү үчүн жагымдуу шарттарды түзбөсө, укуктук ченемдерди жакындаштыруу боюнча ишти активдүү жүргүзүүгө түртөт. Мамлекеттердин мамлекет ичиндеги укугу жарым-жартылай эл аралык-укуктук макулдашуулардын уландысы болуп калды, анткени бул макулдашууларга катышуунун алкагында мамлекеттер кабыл алган милдеттенмелер алардын аткарылышын болжолдойт. Ушуга байланыштуу мамлекеттердин тармактык мыйзамдарын мазмуну боюнча гана эмес, эл аралык уюмдардын алкагында кабыл алынган стандарттар боюнча да жакындаштыруу боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

3. Укуктук илимдеги тарыхый-укуктук метод аныктоочу жана принципалдуу мааниге ээ, ал маселелерди изилдөөнүн жалпы теориялык ыкмаларын тастыктайт. Тарыхый жана логикалык категориялар жалпысынан юридикалык илим үчүн жалпы методологиялык мааниге ээ. Баарынан мурда, анткени алар мамлекеттин жана укуктун маңызын, алардын тарыхый өнүгүшүнүн жалпы мыйзамдарын билүү үчүн шилтеме катары кызмат кылышат. Мамлекетти жана укукту изилдөөнүн тарыхый ыкмасы жакындашуу жана тажрыйба алмашуу тенденциясына ээ болгон мамлекеттердин мыйзамдарын өнүктүрүүдөгү мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо үчүн негиз болуп саналат. Укукту калыптандыруу жана ишке ашыруу процесси ошондой эле тарыхый жана логикалык бөлүнбөстүктүн жалпы талаптарына баш иет, ал тургай укуктун бир тарыхый түрүнөн экинчисине революциялык өтүү ушул биримдиктин учурун камтыйт. Тарыхый жана логикалык өз ара байланыш проблемасынын мазмунуна башка тарыхый типтердин укугунун уланмалуулугу, өздөштүрүлгөн принциптердин жана ченемдердин чектери, алардын башка коомдук-экономикалык формациялардын шарттарына ылайыкташуусу маселелери киргизилген.

4. Салыштырмалуу-укуктук талдоо методу жаңы көрүнүштү – мыйзамдарды унификациялоо катары, өзгөчө интеграциялык бирикмелердин алкагында - ЕАЭБти изилдөөгө терең жана ар тараптуу мамилелерди жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Кыргыз Республикасы эл аралык мамилелердин толук укуктуу катышуучусу жана эл аралык ачык укуктун субъекти катары региондук жана глобалдык масштабдагы тигил же бул долбоорлорго катышууну тандоого дайыма туш келет. Мындай шарттарда» бир « туура чечим кабыл алуу үчүн башка мамлекеттердин тажрыйбасын жана салыштырма-укуктук изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл. Кандай болбосун, мамлекеттердин жана элдердин басып өткөн жолу-бул мамлекеттерге өнүгүүнүн тарыхый жолун тандоодо татаал кырдаалдарда багыт алууга мүмкүндүк берген өзүнүн практикалык тажрыйбасын алуунун бир түрү. Ошентип, салыштырмалуу укуктук методдун негизги ролу укуктук ченемдерди колдонуу процессинде ар кандай укуктук тутумдарды (мыйзамдар, укуктук методдор, укуктук практика ж.б.) салыштыруу болуп саналат. Автор тарабынан тандалган илимий көйгөй-бул учурдагы убакытты эске алуу менен илимге багытталган мамилени талап кылган тармактарды толуктаган дисциплиналар аралык изилдөө. Негизи мамлекет тарабынан мыйзамдарды унификациялоо боюнча иштер жүргүзүлүп жатат, бирок аны тартипке келтирүү, анын мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо үчүн системалуулук жана ырааттуулук

жок. Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын уникалдуулугу укуктун башка системаларынан – англо-саксондук, мусулмандык нормалар менен жоболор кабыл алынып, коомдук-укуктук турмушка киргизилип жаткандыгында турат. Бул ыкма эл аралык интеграциялык бирикмелердин алкагында тыгыз интеграция шарттарында кеңири колдонулат.

5. Алсак, ЕАЭБ келишиминин негизинде кол коюлган Эл аралык келишимдер улуттук мыйзамдардын бир бөлүгү болуп калат жана ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин Конституциясынын ченемдерине ылайык келет. Ратификацияланган эл аралык келишимдердин артыкчылык маселелери колдонуудагы конституцияларга гана жайылтылбастан, ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин конституциялык мыйзамдарын да толук өлчөмдө камтыйт. Бул кадимки мыйзам чыгаруу процесси катары ратификациялоонун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу жана конституциялык мыйзамдарды кабыл алуу процедурасы, жок эле дегенде, парламентте квалификациялуу көпчүлүк добуш алуу талабы менен айырмаланат. Кыргызстандын Евразиялык экономикалык интеграция багытындагы иш-аракеттери уюм менен бирге интеграцияны тереңдетүү перспективалары менен экономикалык өнүгүүнү аныктайт. Улуттук кызыкчылыктарды жүзөгө ашыруу үчүн Кыргыз Республикасы Бирликтин башка мүчө мамлекеттери менен анын ырааттуу катышуучусу катары бүткүл экономикалык бирликтин келечегине бирдей укуктар менен мүмкүнчүлүктөрдү жана таасир этүүнү жактайт.

6. ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоо милдеттерине ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттери тарабынан кабыл алынган бирдиктүү экономикалык мейкиндикти түзүү боюнча өз ара пайдалуу шарттарды билдирген механизмдер, эл аралык ченемдерди жана шарттарды колдонуу, ошондой эле ЕАЭБ алкагында соода-экономикалык кызматташтыктын жаңы моделин түзүү өзүнө суверендүү укуктарды жана өздүк улуттук кызыкчылыктарды калтыруу кирет. Кыргызстан менен ЕАЭБдин башка мамлекеттеринин ортосундагы интеграциялык кызматташтык 200 миллион калкы жана жер шарынын 1/5 бөлүгүн камтыган аймагы бар рынокко жетүү мүмкүнчүлүгүн ачат. Мындай шарттарда саясий чөйрөдөгү жетишкендиктерди натыйжалуу колдонуу үчүн ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин биргелешкен келишимдик-укуктук ишмердүүлүгүнүн күч-аракеттерин бириктирүү зарыл. ЕАЭБде биргелешкен ишмердүүлүктүн алдыңкы багыттары боюнча бирдиктүү ченемдерди жана мыйзамдарды (салык, банк, каржы жана башка мыйзамдар) иштеп чыгуу боюнча процесстерди тездетүү зарыл.

7. Бирликтин сотунун иши ЕАЭБ алкагында Ийгиликтүү укуктук интеграциянын фактору болуп саналат. Бул соттун ишинин максаты анын Статутунун жоболоруна ылайык мүчө мамлекеттер жана Бирликтин органдары-ЕАЭБ алкагындагы эл аралык келишимдер, Бирликтин үчүнчү тарап менен эл аралык келишимдери жана Бирликтин органдарынын чечимдери бир түрдүү колдонулушун камсыз кылуу болуп саналат. Соттун бирликтин укуктук ченемдерин чечмелөөсү жалпыга милдеттүү болуп саналат, бул азыркы учурда ЕАЭБ деңгээлинде укуктук жөнгө салуу тутумундагы карама-каршылыктарды

жоюуга мүмкүндүк берет. Бирок, биз соттук союздун мүмкүнчүлүктөрү азырынча ачыла электигин белгилейбиз. Эгерде биз анын статусун ЕБ Сотунун статусу менен салыштыра турган болсок, анда колдонулган стандарт ЕАЭБ мыйзамдарына дал келбеген учурда улуттук соттордун суроо-талабы боюнча жарым-жартылай корутунду берүү мүмкүн эмес экенин көрөбүз.

8. ЕАЭБ Бажы Кодекси-ЕАЭБ чек араларында бажылык жөнгө салуунун негизги укуктук булагы болуп калат, анын айланасында «Биримдиктин бажы мыйзамдары» түзүлөт. ЕАЭБ Бажы кодекси эң көп юридикалык күчкө ээ жана ЕАЭБ алкагында бажылык жөнгө салуунун укуктук негизин белгилеген базалык акт болуп саналат, жана ченемдик укуктук актылардын жыйындысы болгон бардык бажы мыйзамдары анын айланасында бардык бажы булактарынын шайкештик принцибине ылайык түзүлөт. ЕАЭБ Бажы кодекси дүйнөлүк экономикадагы бардык өзгөрүүлөргө жооп берүүчү оперативдүү документ болуп, ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин бажы чек арасы аркылуу товарлардын жана жүктөрдүн мобилдүү өтүүсүнө өбөлгө түзүшү керек. Интернет аркылуу он – лайн сооданы өнүктүрүүгө өбөлгө түзгөн чек ара аралык соода ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин бюджетин толтуруу үчүн бардык кызыкдар тараптарды эске алуу менен укуктук жөнгө салууга муктаж.

9. ЕАЭБдин бардык катышуучу-мамлекеттери «санариптик күн тартибин» түзүүнүн баштапкы этабында турушат, мындай жагдайларда алардын алдында өз ара жардам жана колдоо, ошондой эле оң натыйжалар боюнча тажрыйба алмашуу турат. Алсак, диссертант тарабынан Комиссиянын курамына ЕЭКтин санариптик өнүгүү боюнча министринин Коллегиясынын жаңы мүчөсүн киргизүү сунушталат, ал санариптештирүү процесстерин жөнгө салат жана ЕАЭБ катышуучу мамлекеттеринде санариптештирүүнүн бирдиктүү ыкмаларын жана темптерин түзөт. Бул контекстте мыйзамдарды жакындатуу жана кызыкдар чөйрөлөрдө ченемдик-укуктук документтерди унификациялоо үчүн шарттарды түзүү маанилүү. Ошондой эле санариптик трансформация концептуалдык документтерди иштеп чыгууга жана ишке киргизүүгө муктаж, ал пландоо жана ченемдик-укуктук жөнгө салуу механизмдерин колдонуу жолу менен ишке ашырылууга тийиш. Санариптик технологиялардын натыйжалуулугу, инклюзивдүүлүгү жана коопсуздугу мамлекетте жана коомдо санариптик инфраструктуралардын, платформалардын жана чечимдердин технологиялык Шайкештиги камсыз кылынганда гана мүмкүн болот.

10. Эл аралык келишимдерди унификациялоо мыйзамдарды унификациялоо ыкмаларынын бири катары Европа Биримдигинин түзүлүшүнө жана иштешине негиз болуп, көз карандысыз Мамлекеттердин интеграция процесстеринин ажырагыс шарты болуп калды. ЕБ жана ЕАЭБ интеграциялык программаны ишке ашыруу жолунда интеграциялык кадамдардын ырааттуулугу боюнча бирдей максаттарга ээ болгон саясий-укуктук жана экономикалык түзүмдөр болуп саналат. Эки интеграциялык бирикме тең соода аймагын интеграциялоо жана Бажы биримдигин түзүү менен башталып, андан ары жумушчу күчүнүн жана капиталдын кыймылын либералдаштырууга, андан кийин негизги келишимдердин негизинде тыгыз өнөктөштүктү түзүүгө өтүштү. ЕС жана ЕАЭБ

укуктук системаларын салыштыруунун негизинде биз мыйзамдарды унификациялоо процесстери көп жагынан айырмаланат жана ар түрдүү мүнөзгө ээ деген тыянакка келебиз. Алсак, ЕБ ченемдик документтерди унификациялоо боюнча бай тажрыйбага ээ, алар анын бардык катышуучулары үчүн бирдей болуп калат, ал эми ЕАЭБде каражаттарды жана ыкмаларды аныктоо, ошондой эле уставдык максаттарга жана милдеттерге жетишүүгө өбөлгө түзө турган жалпы эрежелерди иштеп чыгуу менен мыйзамдарды унификациялоо жагына алгачкы кадамдар башталат.

11. Кыргызстан ЕАЭБге интеграцияланган учурдан тартып мамлекет жана бизнес-коомчулук Кыргызстандын ЕАЭБге кошулуусу – бул убактылуу жана кыска мөөнөттүү көрүнүш эмес, мамлекеттин келечектеги өнүгүүсүнүн жаңы, интеграциялык платформасына өтүү деген бүтүмгө келишти. Кыргызстандын ЕАЭБге интеграциясы мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндөгү бардык деңгээлдеги өзгөрүүлөрдү аныктайт деген тыянак чыгаруу маанилүү. Албетте, ийгиликтүү интеграциялык өнүгүүнүн натыйжалары болуп төмөнкүлөр саналат: атаандаштыкка жөндөмдүү чөйрөнү түзүү, интеграциялануучу тармактарда өндүрүштү кеңейтүү; өндүрүлгөн продукцияны сатуунун жаңы рыноктору, өз ара сооданы көбөйтүү; дүйнөлүк рыноктордо товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сатуудан экспорттук кирешелерди көбөйтүү жана эл аралык соодада интеграциялануучу мамлекеттердин үлүшүн көбөйтүү; атаандаштык чөйрөнү түзүү, жаңы жумуш орундарын түзүү, жумушсуздукту кыскартуу жана эмгек мигранттарынын маселелерин чечүү. Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарына негизденип, ЕАЭБ жөнүндө келишимдин 26-бөлүмүн 98-1-берене менен толуктоо сунушталган, ал эмгек мигранттары жана алардын үй-бүлөлөрү эмгек ишмердүүлүгүн жүзөгө ашыра турган мамлекеттерде алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо зарыл шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

12. ЕАЭБ жөнүндө келишимге ылайык ЕАЭБдин эл аралык-укуктук моделин бекемдөө жогорку натыйжалуу институционалдык системанын болушун жана иштешин талап кылат. Ошентип, ЕАЭБ жөнүндө келишим Кыргыз Республикасы үчүн жаңы көрүнүш болуп калды, ал түздөн-түз Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын бир бөлүгү болуп калды, анткени ал мамлекет ичиндеги тариздөөнүн бардык этаптарынан өттү. Мамлекет ичиндеги ченемдерди унификациялоо боюнча акырындык менен иштеп чыгуу процесси жүрүп жатат. ЕАЭБ жөнүндө келишим Биримдиктин ичинде жалпы укуктук категорияларды түзүү үчүн платформа болуп калды, мисалы - бул «Бирликтин укугу», ал ЕАЭБдин бардык катышуучу мамлекеттери үчүн юридикалык реалдуулук болуп калды. ЕАЭБ жөнүндө келишим Биримдиктин укугунун негизин түзөт. Бирликтин укук тутумуна ылайык, ЕАЭБ жөнүндө келишим жогорку юридикалык күчкө ээ. Бул келишимдин өзүн талдоодон келип чыгат (ЕАЭБ жөнүндө Келишимдин 3-ст.6-б.). Башкача айтканда, бул ченем жаңы интеграциялык бирикмени түзүүдө маанилүү болуп калды жана ал ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоонун өбөлгөлөрүн түзөт. Автор ЕАЭБ жөнүндө келишимдин 6-беренесине төмөнкүдөй мүнөздөгү кошумча 5-пунктту киргизүүнү сунуш кылган:

«Жогорку Евразия экономикалык кеңешинин, Евразия Өкмөттөр аралык кеңешинин жана Евразия экономикалык комиссиясынын чечимдеринин ортосунда карама-каршылыктар пайда болгон учурда, ЕАЭБ сотунун чечими боюнча сот консультативдик корутунду чыгарат». Соттун бул ыйгарым укугу Бирликтин укугун өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, ошондой эле Бирликтин жогорку органдарынын ортосундагы талаш маселелерди жөнгө салуунун соттук прецедентин түзөт.

13. Евразия экономикалык интеграциясы Кыргызстандын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууга жана узак мөөнөттүү келечекте мамлекеттин максаттарына жетүүгө багытталган кошумча инструмент болуп калат. Ошондой эле, Кыргыз Республикасы ЕАЭБ жөнүндө келишимди өркүндөтүү боюнча ишке пландуу түрдө катышат. Биздин оюбузча, Биримдиктин органдары тарабынан бекитилүүчү программалар менен гана чектелбестен, интеграциялык бирикменин калыптануу мезгилинде коштолгон чакырыктар боюнча аракеттерди көрүү зарыл. Бирлик глобалдык тенденцияларга ылайык келиши жана катышуучу мамлекеттер үчүн, ошондой эле аймактык жана Дүйнөлүк деңгээлдерде бизнес коомчулугу үчүн талап кылынуусу керек. Ошентип, колдонуудагы макулдашууларды толук ишке ашыруу Биримдиктин иштөө негиздерин бекемдейт, ал эми Бирликтин ичинде тоскоолдуктардын жоктугу мүчө мамлекеттердин бири-бирине болгон ишеним деңгээлин жогорулатат. Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинети жана тиешелүү министрликтер жана ведомстволор ЕАЭБдин борбордук органдарынын «көрсөтмөлөрүн» аткаруу практикасынан алысташы керек. Тескерисинче, конкреттүү маселелер боюнча чечимдердин улуттук долбоорлорун илгерилетүү, Кыргыз Республикасынын экономикасы үчүн чакырыктар жана тобокелдиктер бар багыттар боюнча даяр демилгелер менен чыгуу. Бул иште коомдо жана мамлекетте өзгөртүүлөрдү жана талаптарды эске алуу менен мыйзамдарды унификациялоо боюнча ченемдик – укуктук документтерди иштеп чыккан юрист-эксперттердин тобу иштеши зарыл.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Алынган жыйынтыктардын практикалык колдонулушу төмөнкүлөр:

1. Ошентип, мыйзамдарды унификациялоонун максаты заманбап интеграциялык бирикмелердин алкагында түзүлгөн окшош же жарым-жартылай кесилишкен коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салууда бир түрдүүлүктү камсыз кылуу болуп саналат. Эл аралык-укуктук практиканы эске алуу менен унификациялоо боюнча мыйзамдардын тенденцияларын терең изилдөө боюнча негиздүү илимий мамиленин зарылдыгы пайда болду. Мамлекеттин жана укуктун өнүгүшү мамлекеттин жана анын мыйзамдык базасынын жакшырышына өбөлгө түзөт. Азыркы учурда мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоону ар тараптан изилдөө жана бул илимий проблемаларды ар тараптан иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болду. Акыркы он жылдыктарда мамлекеттерде топтолгон жалпы теориялык жана методологиялык ыкмалар бүгүнкү күндө бул маселелерди чечүүгө башкача мамиле кылууну талап кылууда. Илим билим тарыхый-укуктук, логикалык жана салыштырма-укуктук ыкмасы ааламдашуу жана эл аралык-

укуктук мамилелерди регионалдаштыруу призмасы аркылуу колдонулушу керек. Бул контекстте мыйзамдарды унификациялоону изилдөөнүн жалпы ыкмаларын бириктирүү жана аны мамлекеттердин мыйзам чыгаруу процессинде практикалык колдонуу боюнча пландуу иштерди жүргүзүү зарыл. Мыйзамдарды унификациялоо маселелери боюнча илимий-практикалык иш-чараларды (семинарларды, конференцияларды, тегерек столдорду ж.б.) үзгүлтүксүз уюштуруу жана өткөрүү зарыл, анда окумуштуулардын жана адистердин пикирлери жана теориялык иштеп чыгуулары орун алат. Бара-бара мыйзамдарды унификациялоо боюнча илимий мектеп түзүү.

2. Ошентип, ЕАЭБ жөнүндө келишимдин алкагында түзүлгөн эл аралык келишимдер мүчө мамлекеттердин конституциялары менен алардын ички мыйзамдарынын ортосунда турат деп эсептейбиз. ЕАЭБ жөнүндө келишимдин юридикалык күчү ЕАЭБ менен бирге интеграцияны тереңдетүү перспективалары менен мыйзамдарды терең унификациялоо жолу менен Евразия экономикалык интеграциясына карай Кыргыз Республикасынын Активдүү аракеттерин алдын ала аныктайт. Улуттук кызыкчылыктарды ишке ашыруу үчүн Кыргыз Республикасы Бирликтин башка мүчө мамлекеттери менен эл аралык экономикалык мамилелерде, б. а. тең укуктуулук идеясын илгерилетүүгө тийиш. мындай аракеттер өз ара аракеттенүүнүн бардык деңгээлдеринде (ЕАЭБ, ЕЭК, ЕАЭБ соту Ж.Б.), өзгөчө Биримдиктин унификацияланган ченемдерин түзүүдө жасалууга тийиш.

3. ЕАЭБ сотунун принципалдуу иши ЕАЭБ алкагында Ийгиликтүү укуктук интеграциянын фактору болуп саналат. ЕАЭБ сотунун кадыр-баркын жогорулатуу үчүн ЕАЭБ Сотунун ыйгарым укуктарын кеңейтүү жана Соттун Статутунун 39-пунктунун 1) пунктчасын төмөнкүдөй мүнөздөгү абзац менен толуктоо сунушталат: «Жогорку Кеңештин жана өкмөттөр аралык кеңештин чечиминин же анын айрым жоболорунун келишимге, бирликтин алкагындагы эл аралык келишимдерге жана (же) Бирликтин органдарынын чечимдерине Шайкештиги жөнүндө». Бул өзгөртүү сотко жаңы «жалпы союздук мыйзамдарды» (бирдейлештирилген) түзүү боюнча соттук функцияларды толук өлчөмдө ишке ашырууга мүмкүндүк берет. ЕАЭБ сотунун судьялары Биримдиктин сот бийлигинин субъекттери катары талаш-тартыштарды чечүүнүн жана даттанууларды канааттандыруунун жаңы форматын, ошондой эле эл аралык келишимдердин ченемдерин жана Биримдиктин актыларын чечмелөөнүн жаңы стилин түзүүнүн үстүндө иштешет. Мунун баары Биримдиктин укуктук актылары менен мүчө мамлекеттердин улуттук мыйзамдарынын тыгыз өз ара аракеттенүү процессин тездетет.

4. Цивровизация маселелери-бул ЕАЭБдин бардык катышуучу-мамлекеттери үчүн ишмердүүлүктүн жаңы багыты. Квалификациялуу жумушчу күчүнүн чыгып кетүү коркунучу, ЕАЭБ санариптик мейкиндигинде үчүнчү өлкөлөрдүн таасиринин күчөшү, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жоготуу жана ЕАЭБ катышуучу-мамлекеттеринин санариптик көз карандысыздыгынын коркунучу бар. Таза барактан ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин интеграциясы жана санариптик трансформацияны жүзөгө

ашыруу үчүн унификацияланган мыйзамдарды жана ченемдик-укуктук базаны түзүү керек. Жаңы чакырыктарды ийгиликтүү жеңүү үчүн комиссиянын курамына ЕЭКтин санариптик өнүгүү боюнча министринин Коллегиясынын жаңы мүчөсүн киргизүү сунушталат. Бул жаңы орган ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин тиешелүү министрликтери менен тыгыз байланыштарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

5. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге интеграциясы мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндөгү бардык деңгээлдеги өзгөрүүлөрдү аныктайт. Белгилей кетчү нерсе, ЕАЭБдин ишмердүүлүгүнө катышуунун алкагында мамлекеттер өзүнө алган милдеттенмелерди эске алуу менен улуттук мыйзамдарда да өзгөрүүлөр болуп жатат. Эмгек мигранттары акыркы он жылдыктарда мамлекеттин өзгөчө көңүл буруусунун предмети болуп калгандыктан, ЕАЭБ жөнүндө келишимдин 26-бөлүмүн 98-1-берене менен толуктоо сунушталууда, ал эмгек мигранттары жана алардын үй-бүлөлөрү эмгек ишмердүүлүгүн жүзөгө ашыра турган мамлекеттерде алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо зарыл шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

6. ЕАЭБ жөнүндө келишим Кыргыз Республикасы үчүн жаңы көрүнүш болуп калды, ал түздөн-түз Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын бир бөлүгү болуп калды, анткени ал мамлекет ичиндеги жол-жоболоштуруунун бардык этаптарынан өттү. Мамлекет ичиндеги ченемдерди унификациялоо боюнча акырындык менен иштеп чыгуу процесси жүрүп жатат. ЕАЭБ жөнүндө келишим Биримдиктин ичинде жалпы укуктук категорияларды түзүү үчүн платформа болуп калды, мисалы - бул «Бирликтин укугу», ал ЕАЭБдин бардык катышуучу мамлекеттери үчүн юридикалык реалдуулук болуп калды. ЕАЭБ жөнүндө келишим Биримдиктин укугунун негизин түзөт. Бирликтин укук тутумуна ылайык, ЕАЭБ жөнүндө келишим жогорку юридикалык күчкө ээ. Бул келишимдин өзүн талдоодон келип чыгат (ЕАЭБ жөнүндө Келишимдин 3-ст.6-б.). Автор ЕАЭБ жөнүндө келишимдин 6-беренесине төмөнкүдөй мазмундагы кошумча 5-пунктту киргизүүнү сунуш кылган: «Жогорку Евразия экономикалык кеңешинин, Евразия Өкмөттөр аралык кеңешинин жана Евразия экономикалык комиссиясынын чечимдеринин ортосунда карама-каршылыктар пайда болгон учурда, ЕАЭБ сотунун чечими боюнча сот консультативдик корутунду чыгарат». Соттун бул ыйгарым укугу Бирликтин укугун өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, ошондой эле Бирликтин жогорку органдарынын ортосундагы талаш маселелерди жөнгө салуунун соттук прецедентин түзөт.

7. Евразия экономикалык интеграциясы Кыргызстандын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууга жана узак мөөнөттүү келечекте мамлекеттин максаттарына жетүүгө багытталган кошумча инструмент болуп калат. Ошондой эле, Кыргыз Республикасы ЕАЭБ жөнүндө келишимди өркүндөтүү боюнча ишке пландуу түрдө катышат. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин алдында ЕАЭБ катышуучу – мамлекеттеринин мыйзамдарын унификациялоо боюнча борборду (мындан ары – ЕАЭБ БТУ, борбор) түзүү сунушталат. ЕАЭБ түйүнүнүн ишине көз карандысыз эксперттер (юристтер, экономисттер, финансисттер ж.б.) катышат, алар коомдо жана мамлекетте өзгөртүүлөрдү жана талаптарды эске алуу

менен мыйзамдарды унификациялоо боюнча идеяларды жана сунуштарды өөрчүтөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. **Нурматов, Т.А.** Парламентский контроль в Кыргызской Республике [Текст] / Т.А. Нурматов // Государство в меняющемся мире: материалы VI Международной школы-практикума молодых ученых-юристов. - Москва, 2011. - С. 908-916. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=20230724>
2. **Нурматов, Т.А.** Международное экологическое право [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методическое указание для магистрантов: направление – 030900.68 (530500.68) «Юриспруденция». – Бишкек: Типография «Максат», 2012. – 68 с.
3. **Нурматов, Т.А.** Право Всемирной торговой организации [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методическое указание для магистрантов: направление – 030900.68 (530500.68) «Юриспруденция». – Бишкек: Типография «Максат», 2012. – 44 с.
4. **Нурматов, Т.А.** Ответственность в международном праве [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методическое указание для магистрантов: направление – 030900.68 (530500.68) «Юриспруденция». – Бишкек: Типография «Максат», 2012. – 44 с.
5. **Нурматов, Т.А.** Мирное разрешение международных споров [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методическое указание для магистрантов: направление – 030900.68 (530500.68) «Юриспруденция». – Бишкек: Типография «Максат», 2012. – 40 с.
6. **Нурматов, Т.А.** Программа производственной практики [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методические указания для студентов 4 курса по направлению «Юриспруденция». АГУП КР. – Бишкек: Типография ОсОО «Прима», 2013. – 13 с.
7. **Нурматов, Т.А.** Программа учебно-ознакомительной практики [Текст] / Т.А. Нурматов // Учебно-методические указания для студентов 3 курса по направлению «Юриспруденция». АГУП КР. – Бишкек: Типография ОсОО «Прима», 2013. - 11с.
8. **Международное право [Текст]: учебник / [Б. И. Борубашов, А.М. Джумагулов, Т. А. Нурматов и др.].** – Б.: изд-во КРСУ, 2013. – 560 с.
9. **Нурматов, Т.А.** Правовые основы местного самоуправления Кыргызской Республики [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Академии МВД КР им. Генерал-майора милиции Э.Алиева. – Бишкек, 2013. - №1. - С. 180-183.
10. **Нурматов, Т. А.** Современные проблемы государственной службы Кыргызской Республики (социально-правовой аспект) [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КГЮА. – Бишкек, 2013. - №4. - С.110-113.
11. **Нурматов, Т.А.** Теоретико-правовые вопросы правовой культуры [Текст] / Т.А. Нурматов // Известия Национальной академии наук Кыргызской

Республики. – Бишкек: Илим, 2013. - № 1. С. 96-100. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27313799>

12. **Нурматов, Т.А.** О некоторых проблемах организации научно-правовой экспертизы законодательных актов [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики имени Жусупа Абдрахманова. – Бишкек, 2013. - № 17. - С. 70-73. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25975135>

13. **Нурматов, Т.А.** Теоретико-правовые основы и деятельности депутатских фракций в Жогорку Кенеше (Парламенте) Кыргызской Республики [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2014. – Том 14. - № 6. - С. 137-140. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21781729>

14. **Нурматов, Т.А.** Особенности проведения правовой экспертизы проектов нормативных правовых актов: теоретико-правовые аспекты [Текст] / Т.А. Нурматов // Теоретические и правовые аспекты развития современной науки и образования. Материалы III международной научно-практической конференции. 16 октября 2014. ИСИТО. – Бишкек, 2014. - С. 172-177.

15. **Нурматов, Т.А.** Международные договоры в правовой системе Кыргызской Республики (теоретико-правовой анализ) [Текст]: монография / Т.А. Нурматов. - Бишкек: Изд-во КРСУ, 2014. – 146 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.krsu.edu.kg/uploads/files/public/5838.pdf>

16. **Нурматов, Т.А.** Вопросы прав человека и международное исламское право [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КГЮА. Бишкек, 2016. - № 1. - С. 24-27.

17. **Нурматов, Т.А.** Сборник нормативных документов регулирующих деятельность Восточного университета им. Махмуда Кашгари-Барскани. II Том [Текст] / Т.А. Нурматов. Изд-во Восточного университета им. Махмуда Кашгари-Барскани. - Бишкек: 2016. - 183с.

18. **Нурматов, Т.А.** Правовые основы гендерной политики в Кыргызской Республике [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. – Бишкек, 2017. - №8. - С. 79-83. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39282830>

19. **Нурматов, Т.А.** Теоретико-правовые вопросы унификации законодательства государств в международном и внутригосударственном праве [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КГЮА. Бишкек, 2018. - № 2. - С. 76-80.

20. **Нурматов, Т.А.** Двустороннее сотрудничество Кыргызской Республики с Республикой Узбекистан в контексте Договора об учреждении ЕАЭС [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. – Бишкек, 2018. - № 9. - С. 120-127. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38166023>

21. Унификация миграционного законодательства Кыргызской Республики в контексте ЕАЭС [Текст] / Т.А. Нурматов // Казахстан как миграционный хаб Евразии: вклад миграции в устойчивое развитие: Сборник статей. – Москва: Изд-во «Экон-Информ», 2018.- Том 4. - № 3. - С. 158-164. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36566644>

22. **Нурматов, Т.А., Болотбекова, А.К.** К понятию принципов международно-правовой защиты прав ребенка [Текст] / Т.А. Нурматов // Право и закон. - Бишкек, 2018. - № 7. - С. 39-44.
23. **Нурматов, Т.А., Сатымбаев, С.** Проблема понимания международного вооруженного конфликта в международном праве [Текст] / Т.А. Нурматов // Право и закон. - Бишкек, 2018 - № 7. - С. 49-55.
24. Международное право. Общая часть [Текст]: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / [Борубашов, Б.И., Джумагулов, А.М. Нурматов, Т.А. и др.]. - Б.: Изд-во КРСУ 2018. - 328 с. <https://intl.krsu.edu.kg/images/mpuchebnik.pdf>
25. Международное право. Особенная часть [Текст]: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / [Борубашов, Б.И., Джумагулов, А.М. Нурматов, Т.А. и др.]. - Б.: Изд-во КРСУ 2018. - 592 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://intl.krsu.edu.kg/images/mpuchebnik.pdf>
26. **Нурматов, Т.А.** Право Евразийского экономического союза [Текст]: учебное пособие / Т.А. Нурматов. - Бишкек, изд-во КРСУ 2019. - 160 с.
27. **Нурматов, Т.А.** Возвратная миграция в национальном законодательстве Кыргызской Республики: вопросы унификации в рамках Евразийского экономического союза [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2019. – Том 19. - № 7. - С. 109-112. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39543960>
28. **Нурматов, Т.А., Ризатдинова, А.Х.** Вопросы международно-правовой охраны животного мира и сохранение биологического разнообразия в Кыргызской Республике [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. Бишкек, 2019. - №12. - С. 12-25. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42403475>
29. **Nurmatov, T.A.** Perspectives of the Kyrgyz Republic on Eurasia [Текст] Т.А. Nurmatov // India Quarterly. -Volume 75. - Issue 1. – March, 2019. - P. 108-113. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1177/0974928418821472>
30. **Нурматов, Т.А.** Теоретико-правовые вопросы унификации законодательства государств в международном и внутригосударственном праве [Текст] / Т.А. Нурматов // Российско-Таджикский Славянский университет. “Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития”. VIII Международная научно-практическая конференция. Сборник докладов. – Душанбе, 2020. - С. 557-561. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45841068>
31. **Нурматов, Т.А., Толебаева, Н.Т.** Таможенное регулирование в Евразийском экономическом союзе [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. Бишкек, 2020. - № 14. - С. 117-121. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44307727>
32. **Нурматов, Т.А., Берикбаева, Ж.Н.** Проблемы современного международного экологического права и способы их решения [Текст] / Т.А. Нурматов, Ж.Н. Берикбаева // Вестник КРСУ. – 2020. – Т. 20. - № 3. - С. 119-124. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42841300>

33. Возвратная миграция: международные подходы и региональные особенности Центральной Азии [Текст]: учебное пособие / [Адаева Г.Т., Деловарова Л.Ф., Нурматов, Т.А. и др.]. - Нур-Султан: Издательство МОМ, 2020. – 234 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=49407528>
34. Кайтып келме миграция: эл аралык ыкмалары жана Борбордук Азия регионунун өзгөчөлүктөрү [Текст]: окуу куралы / [Адаева Г.Т., Деловарова Л.Ф., Нурматов, Т.А. жана баш.]. - Нур-Султан: ЭМУ басмаканасы, 2021. - 219 б. <https://publications.iom.int/books/return-migration-international-approaches-and-regional-features-central-asia-kyrgyz>
35. Актуальные проблемы современных международных отношений и мировой политики [Текст]: учебное пособие / [Адамкулова, Ч.У., Джоробекова, А.Э., Нурматов, Т.А. и др.]. - Б.: Изд-во ДА МИД КР. - 2021. – 288 с.
36. **Нурматов, Т.А.** Интеграционные процессы в Центральной Азии: история и генезис [Текст] / Т.А. Нурматов // Стратегические ориентиры развития Центральной Азии: история, тренды и перспективы: сборник научных статей международного научно-образовательного форума. – Екатеринбург: 2021. - С. 120-130. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=47578042>
37. **Нурматов, Т.А.** Роль и значение договора Евразийского экономического союза в развитии унификации законодательства Кыргызской Республики [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. Бишкек, 2021. - №16. - С. 83-88. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47849949>
38. **Нурматов, Т.А., Абирова, Т. Б.** Понятие и содержание множественного гражданства в современном международном праве [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2022. - Том 22. № 3. - С. 86-91. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48455096>
39. **Нурматов, Т.А., Мухамеджанова, А.А.** Кыргызская Республика и меры международно-правовой ответственности [Текст] / Т.А. Нурматов // Вестник ДА МИД КР им.К.Дикамбаева. -Бишкек, 2022. - №17. - С. 116-122. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48705498>
40. **Нурматов, Т.А.** Дипломатическое и консульское право (Право внешних сношений) [Текст]: учебно-методическое пособие / Т.А. Нурматов. - Б.: изд-во КРСУ, 2022. - 72 с.
41. **Нурматов, Т.А.** Унификация законодательства государств-участников ЕАЭС [Текст]: монография / Т.А. Нурматов. - Б.: изд-во КРСУ 2022. - 219 с.
42. **Nurmatov, T.A.** Digital transformation in the member states of the EEU: unification of legislation and public administration [Текст] /*T.A. Nurmatov* // Вестник Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики имени Ж.Абдрахманова. – Бишкек, 2022. - № 30. - С. 71-76. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=50088924>

43. **Нурматов, Т.А.** Евразия экономикалык биримдиги жөнүндө келишимге катышкан мамлекеттердин мыйзамдарын шайкеш келтирүү жана унификациялоо механизмдерин өркүндөтүү [Текст] / Т.А. Нурматов // *Alatoo Academic Studies*. – Bishkek, 2022. - № 2. - P. 328-335. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_49469571_75048348.pdf
44. **Нурматов, Т.А.** Принятие Таможенного кодекса ЕАЭС как новый этап унификации законодательств государств-участников ЕАЭС [Текст] / Т.А. Нурматов // *Вестник КРСУ*. – Бишкек, 2022. - Том 22. № 11. - С. 126-130. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=50087634>
45. Конституционно-правовое развитие Кыргызской Республики [Текст] / Т.А. Нурматов // *Труды Института постсоветских и межрегиональных исследований*. Борубашов Б.И., Нурматов, Т.А., Турсунбаева Н.С. – 2022. – № 5. С. 124-147. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48432138>
46. **Нурматов, Т.А.** Вопросы унификации законодательства в государствах-участниках ЕАЭС в условиях цифровизации [Текст] / Т.А. Нурматов // *Вестник ДА МИД КР им.К.Дикамбаева*. -Бишкек, 2022. - №17. - С. 116-122. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dipacademy.kg/wp-content/uploads/2023/03/vesnik_19.pdf
47. **Нурматов, Т.А.** Сравнительный анализ унификации законодательства Европейского союза и Евразийского экономического союза [Текст] / Т.А. Нурматов // *Вестник КРСУ*. – Бишкек, 2023. Том 23. - № 3. - С. 68-72. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50929863>
48. *Kyrgyz - Indian Cooperation on Regional and International Levels and Perspectives on their Improvement Indo – Kyrgyz Relations. Challenges and Opportunities* [Текст] / [Ashok Kumar Sharma, Orolbaeva I.A., Nurmatov, T.A. and oth.]. – India. - New Delhi. - 2023. - P. 32-43. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pentagonpress.in

Нурматов Темирбек Асановичтин «Евразиялык экономикалык союзунун Келишиминин катышуучу мамлекеттеринин мыйзамын унификациялоо: теория жана практика маселелери» аттуу темада 12.00.01 – Укуктун жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет окууларынын тарыхы; 12.00.10 - Эл аралык укук; Европа укугу адистиктери боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: эл аралык укук, мыйзамдарды унификациялоо, эл аралык жана улуттук укуктун катышы, эл аралык интеграциялык укук, укуктук системалардын жакындашуусу, укуктук интеграция, ийкемдүүлүк принциби, салыштырма укук, санариптештирүү, трансформация, европалык укук, Евразиялык укук.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп региондук интеграциялык бирикме катары ЕАЭБ жөнүндө келишимге мүчө мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоого байланышкан коомдук мамилелер саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп мыйзамдарды, эл аралык укуктук нормаларды, ошондой эле эл аралык аймактык интеграциялык уюмдардын актыларын унификациялоону изилдөө боюнча илимий доктрина саналат.

Изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын ЕАЭБдин ишине катышуу контекстинде унификациялоону жалпы теориялык системалуу жана комплекстүү изилдөө, мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча ченемдик-укуктук, теориялык-методологиялык жана практикалык сунуштарды негиздөө болуп саналат.

Изилдөөнүн методологиялык негизи диалектикалык ыкмалары болуп саналат, ошондой эле тарыхый-укуктук, расмий-укуктук, салыштырмалуу-укуктук, системалык-структуралык жана башка ыкмалары колдонулат.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы бул изилдөө Кыргыз Республикасынын юридикалык илиминде ЕАЭБге катышкан мамлекеттердин мыйзамдарын унификациялоонун биринчи комплекстүү укуктук изилдөөсүн билдирет.

Колдонуу боюнча сунуштар. Диссертациянын автору тарабынан толугу менен иштелип чыккан концептуалдык жоболор андан аркы илимий изилдөөлөрдө, ошондой эле аткаруу, мыйзам чыгаруу жана сот органдарынын практикалык ишмердигинде колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү. Мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, эл аралык укук, бажы укугу, Эл аралык экономикалык укук.

РЕЗЮМЕ

диссертации Нурматова Темирбека Асановича на тему: «Унификация законодательства государств – участников Договора Евразийского экономического союза: вопросы теории и практики» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве; 12.00.10 – Международное право; Европейское право

Ключевые слова: международное право, унификация законодательства, соотношение международного и внутригосударственного права, международное интеграционное право, сближение правовых систем, правовая интеграция, принцип гибкости, сравнительное право, цифровизация, трансформация, европейское право, евразийское право.

Объектом диссертационного исследования являются общественные отношения, связанные с унификацией законодательства государств-участников Договора о ЕАЭС, как регионального интеграционного объединения.

Предметом исследования выступает научная доктрина по вопросам исследования унификации законодательства, международно-правовые нормы, а также акты международных организаций региональной интеграции.

Целью исследования является общетеоретическое и комплексное исследование унификации законодательства государств-участников Договора о ЕАЭС, в том числе участия Кыргызской Республики в деятельности ЕАЭС, обосновании теоретико-методологических, нормативно-правовых и практических рекомендаций по совершенствованию законодательства.

Методологической основой исследования выступают общенаучные методы исследования, такие как системный, и структурно-функциональные подходы, формально-логические методы. В качестве взаимодополняющих методологических инструментов исследования данной проблематики использованы в комплексе институциональные и инструментальные подходы. Проведен исторический, ретроспективный и сравнительно-правовой анализ с целью исследования общетеоретического вопроса унификации законодательства государств-участников Договора о ЕАЭС.

Научная новизна полученных результатов заключается в том, что данное исследование представляет собой первое в юридической науке Кыргызской Республики комплексное правовое исследование унификации законодательства государств-участников Договора о ЕАЭС.

Рекомендации по использованию. Разработанные диссертантом концептуальные положения в своей совокупности, могут быть использованы в дальнейших научных изысканиях, а также в практической деятельности исполнительных, законодательных и судебных органов.

Область применения. Теория и история государства и права, международное право, таможенное право, международное экономическое право.

SUMMARY

Dissertation by Temirbek Asanovich Nurmatov titled: «Unification of the legislation of the state's parties to the Treaty of the Eurasian Economic Union: issues of theory and practice» for the degree of Doctor of Law in the following specialties: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of the teachings of law and the state; 12.00.10 - International law; European law

Keywords: international law, unification of legislation, correlation of international and domestic law, international integration law, convergence of legal systems, legal integration, principle of flexibility, comparative law, digitalization, transformation, European law, Eurasian law.

The object of the dissertation research is public relations related to the unification of the legislation of the state's parties to the Treaty on the EAEU, as a regional integration association.

The subject of the study is the scientific doctrine on the study of the unification of legislation, international legal norms, as well as the norms of international organizations of regional integration.

The purpose of the study is a general theoretical systematic and comprehensive study of the unification of the legislation of the Kyrgyz Republic in the context of its participation in the activities of the EAEU, substantiation of regulatory, theoretical, methodological and practical recommendations for improving legislation.

The methodological basis of the research is dialectical methods of cognition of legal reality, as well as historical-legal, formal-legal, comparative-legal, systemic-structural and other methods.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that this study is the first comprehensive legal study of the unification of the legislation of the EAEU member states in the legal science of the Kyrgyz Republic.

Recommendations for use. The conceptual provisions developed by the dissertation author in their entirety can be used in further scientific research, as well as in the practical activities of executive, legislative and judicial bodies.

The scope of application. Theory and history of state and law, international law, customs law, international economic law.